

Det urbana rummet berättar

Skanör-Falsterbos medeltida urbana landskap och betydelse

Freja Hellmuth

ARKH:04

Kandidatuppsats i historisk arkeologi

Höstterminen 2021

Institutionen för arkeologi och antikens historia

Lunds universitet

Handledare: Jonas Monié Nordin

Abstract

Hellmuth, F. *Narratives of an Urban Past – Skanör-Falsterbo's Medieval Urban Landscape and Importance.*

The purpose of this study is to gain an understanding of how Skanör-Falsterbo's urban medieval landscape can show what importance they held as market towns and what is left of it in the landscape today. This has been done using a phenomenological theory together with social structuralism and spatial theory. I have conducted this study using antiquities, historical maps and written sources, together with earlier studies of the area. I have also visited the localities myself. The conclusion is that the urban medieval landscape can tell us that there has been a great need to show off power in the two towns and that they have been important political standpoints for the monarchy, church, and the Hanseatic league. However, the importance of the two towns cannot be read only by studying the landscape. It must be done in coherence with the activities that have been conducted at the sites. Only then can the importance that the people of the past gave to the towns be seen. The signs that are still left today are the two town churches, the two ruins of the fortresses, the hill that the beacon stood on and holes after fish stalls.

Key words: Skanör, Falsterbo, Skanemarknaden, Scanian fair, Scania, medieval, urbanity

Förord

”Då Kristus lät sig föda, stod Lund och Skanör i den fagraste gröda” (Rydbeck 1935, s. 1). Så lyder en gammal vers om domkyrkostaden Lund och badorten Skanör som tillsammans med grannorten Falsterbo varit värdstäder för Skånemarknaden under medeltiden. Sommaren 2016 spenderade jag och mina vänner nästan varje dag nere i Skanör-Falsterbo, vi umgicks på stränderna eller bara traskade omkring i orterna. Jag såg då flera av de platser och lämningar som kommer att diskuteras i denna uppsats men både 2016 och alla de år jag besökt platserna under min uppväxt i Vellinge kommun har jag ändå bara sett förbi dem. När det var dags för mig att välja ämne för min b-uppsats kom jag att tänka på de historiska orterna och de lämningar som finns där. Jag ville lära mig mer och faktiskt få undersöka dem. B-uppsatsen var dock inte nog för mig och jag valde därför att fortsätta arbetet även i denna kandidatuppsats, om än med en ändrad och fördjupad frågeställning.

Jag vill passa på att tacka de som har hjälpt mig under processen. Tack till Lars Ersgård som över e-mail har svarat på mina frågor kring de utgrävningar han medverkat vid i Skanör-Falsterbo. Jag vill även tacka min handledare Jonas Monié Nordin för givande möten och vägledning under uppsatsskrivandet.

Innehållsförteckning

Abstract.....	2
Förord.....	3
1.0 Inledning	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Teori	7
1.4 Metod	8
<i>1.4.1 Tidigare forskning</i>	<i>10</i>
<i>1.4.2 Källkritik</i>	<i>11</i>
1.5 Topografi	13
1.6 Historisk bakgrund	13
2.0 Analys Skanör-Falsterbo	14
2.1 Städerna	14
<i>2.1.1 Skanör</i>	<i>15</i>
<i>2.1.2 Falsterbo</i>	<i>16</i>
<i>2.1.3 Skånemarknaden</i>	<i>18</i>
<i>2.1.4 Hansan</i>	<i>20</i>
<i>2.1.5 Fiske, fiskebodas och lerbottnar</i>	<i>21</i>
2.2 Borgar	23
<i>2.2.1 Skanörs borg</i>	<i>24</i>
<i>2.2.2 Falsterbohus slott</i>	<i>24</i>
2.3 Kyrkor	25
<i>2.3.1 S:t Olof</i>	<i>26</i>
<i>2.3.2 S:ta Gertrud</i>	<i>27</i>
<i>2.3.3 S:ta Maria</i>	<i>28</i>
<i>2.3.4 Rostockerskyrkan</i>	<i>29</i>
<i>2.3.5 Danska kyrkan</i>	<i>30</i>
<i>2.3.6 Helgeandshus och S:t Jörgen</i>	<i>30</i>
<i>2.3.7 Konvent och andra kyrkor</i>	<i>30</i>
2.4 Kolabacken	31
2.5 Hamn	32
3.0 Diskussion	32
3.1 Marknaden och Hansan	33
3.2 Fisket	36
3.3 Kyrklig närvaro	36

3.4 Kunglig närvaro	37
3.5 Hamnen	38
3.6 Hur har städerna upplevts?	38
4.0 Slutsats	39
5.0 Sammanfattning	41
6.0 Referenser	43
6.1 Publicerade referenser	43
6.2 Privat kommunikation	45
6.3 Webpreferenser	45
6.4 Illustrationer	46

1.0 Inledning

Den 21 juni 1749 skriver Carl von Linné ”Skanör är en liten stad, som förut säges varit anseelig och stor.” (Linné 1884, s. 168). Citatet är det första han antecknar när han når Skanör under sin skånska resa. Om Falsterbo skriver han den 23 juni samma år: ”Falsterbo är en ännu mindre stad, som ligger S om Skanör [...] och ser ut som en öppen bondby.” (Linné 1884, s. 173). Detta var efter att den marknad som legat i städerna haft sin nedgång och de hade nästan fallit i glömska. Citatet om Skanör berättar dock ännu om den betydelsefulla handelsstad som en gång legat där och som, tillsammans med Falsterbo varit Danmarks ekonomiska fundament under nästan hela medeltiden. Idag är städerna endast två populära badorter men genom en vandring på halvön där de ligger går spåren av städernas storhet ännu att se i landskapet. Hur denna storhet och betydelse kan betraktas utifrån de lämningar som finns, och det som har funnits, är något som föreliggande uppsats ska försöka besvara.

1.1 Bakgrund

Det är idag välkänt att dessa två städer har varit viktiga under medeltiden men nu finns inte mycket av medeltidslandskapet kvar. De enda medeltida byggnaderna som står kvar i städerna idag är respektive stads stadskyrka samt ruinerna av de båda borgarna. Detta gör att vi idag därför inte kan se mycket av marknadsstäderna som en gång har varit två viktiga handelsplatser ute på Falsterbohalvön. Mycket av städerna är även borta av andra anledningar, till exempel har den medeltida staden Falsterbo begravts under flygsand och staden har flyttats till sitt nuvarande läge. Båda städerna är därför intressanta att diskutera och undersöka för att förstå det som, inte bara metaforiskt utan även bokstavligen, ligger gömt under sanden. Men även då det i år, 2021, utförts arkeologiska undersökningar nere i Falsterbo för att hitta den medeltida staden blir det extra relevant att undersöka hur dessa städer har varit utformade.

Om Skanör-Falsterbo jämförs med andra medeltida städer i Skåne som exempelvis Lund och Malmö skiljer de sig även väldigt mycket från dessa. Därutöver det finns inte heller lika mycket forskat kring dem (Rydbeck 1935; Blomqvist 1950; Redin 1976; Ersgård 1984; 1988). De har också skiljt sig i storlek och hur de växte fram, särskilt då de under stora delar av året har varit tomma, nästan som spökstäder. Städerna har dock ökat i popularitet igen under modernare tid i form av badorter och på grund av den hästtävling som hålls i Falsterbo varje sommar. På grund av detta går det tydligt att se att det finns något som drar människor till halvön. Idag vet vi att det är stränderna och naturen som lockar mest, men under medeltiden har detta skiljt sig och därigenom kan det bli både intressant och relevant att undersöka städernas betydelse.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med detta arbete är att få en ökad förståelse för hur Skanör-Falsterbos medeltida urbana landskap kan visa deras betydelse för Danmark och dess ekonomi och hur detta kan göras med ett fenomenologiskt perspektiv. Med detta menas att arbetet ska undersöka den betydelse Skånemarknaden hade för det danska riket. Det betyder också att de fornlämningar som finns kvar i landskapet idag ska analyseras för att identifiera dem samt de som har rivits eller förstörts. Vidare är syftet också ett sätt att undersöka Hansans roll för städerna och deras urbana rum samt att kunna analysera den kontinuitet och föränderlighet som funnits i Skanör-Falsterbo. Avsikten är därför att kunna förstå hur en handelsstad kan ha sett ut under medeltiden och hur dess betydelse kan ha synts utifrån hur olika makthavare har uppvisat sin makt i landskapet i form av kyrkor, borgar eller hanseatiskt tillhörande områden, så kallade fiter (områden av städerna som gavs till utländska städer).

Mina frågeställningar är följande:

- Hur syns Skanör-Falsterbos betydelse som medeltida handelsstäder i deras medeltida urbana landskap?
- Vilka spår av den medeltida urbana bebyggelsen finns kvar idag?

Utifrån detta uppkommer även en följdfråga som:

- Hur lång är marknadens kontinuitet från framväxt till avveckling?

1.3 Teori

För att genomföra denna studie har jag använt mig av fenomenologisk teoribildning tillsammans med social- och spatial teori. Fenomenologi är läran om det som visar sig för medvetandet och kan användas för att uppleva avstånd och läge i förhållande till olika platser (NE u.åa). Fenomenologi går därför ut på att beakta fenomenens världslighet och existens och tolka denna. Jag kommer därför använda denna teoribildning tillsammans med social- och spatial teori för att rekonstruera hur de olika platserna har förhållit sig till varandra och hur deras läge har upplevts av dåtidens människor. För att förstå betydelsen måste bruket förstås och det är specifikt i detta sammanhang som fenomenologin och den sociala teorin kommer in. Christopher Tilley förklarar fenomenologin som ett sätt att se den uppfattning en människa skapar av en miljö utifrån de erfarenheter som finns i samhället. Han menar att alla uppfattningar är beroende av de erfarenheter som finns i världen och som alla är kopplade till olika fenomen. Enligt Tilley menar fenomenologin att allt värderande av mänskligt skapta rum är byggt på naturliga och icke-mänskliga miljöer (Tilley 1994, s. 11ff). Gunhild

Eriksdotter tar i sin avhandling om byggnadsarkeologi upp hur viktig upplevelseanalysen är för att förstå bruket och just därför är fenomenologin relevant för denna uppsats (Eriksdotter 2005 s. 19). På grund av detta blir fenomenologin, trots dess subjektivitet den mest naturliga vägen till att få förståelse för vilken betydelse människorna som rört sig i städerna under deras brukningstid har lagt vid dem.

Social teori utgår från sociala fenomen och hur dessa gestaltar sig. Den kan därför förklara hur mänskliga samhällen formas och i ett arkeologiskt sammanhang materialiserar sig. Uppsatsen utgår från att städer är sociala fenomen som ofta använts för att uppvisa den sociala hierarkin vilket också ses som ett annat socialt fenomen. Det blir specifikt en socialstrukturalistisk teori där det är det institutionella urbana landskapet och människans upplevelse av detta som undersöks. Här omskapas rum och deras betydelse genom de handlingar som skett där och sätts därför i kontrast till varandra för att kunna tolka denna betydelse (Larsson 2006, s. 56). En spatial teori kan svara på var något finns och varför det står just där, men även hur det sett ut. Spatial teori kan därför användas för att förstå hur människor har upplevt det urbana rummet. Tillsammans kan dessa därför ge svar på hur det urbana rummet har kommit att formas och hur det har upplevts.

Allt detta ingår i en större postprocessuell diskurs som framkommer i denna uppsats genom valen av teorier. Men även genom hur jag väljer att se den materiella kulturen som symbolisk och inte endast som funktion, till exempel, en byggnad (Olsen 2003, 52f). Jag tolkar därför byggnader som en del i en större social strategi och väljer att lägga fram individers agerande då det är på grund av individers agerande som byggnader byggts och betydelser har lagts vid dem. Därför applicerar jag ett postprocessuellt perspektiv.

1.4 Metod

För att kunna svara på frågan vad som finns kvar i landskapet idag av äldre spår har jag använt mig av söktjänster som Fornsök samt egen dokumentation. Jag har då varit ute och noterat samt fotograferat platser där lämningar antingen har stått eller fortfarande står.

Jag har genomfört arbetet genom att studera sekundärlitteraturen om Skanör-Falsterbos medeltid. Detta har jag gjort för att därigenom kunna förstå städerna och vad som har funnits och skett på platserna för att bilda mig en uppfattning om vad det urbana landskapet har för kunskapspotential. Jag har därutöver även försökt hitta skriftliga primärkällor som talar om städerna, så som *Carl von Linnés Skånska resa* (Linné 1884). Den texten är använd för att ge få en förståelse av hur landskapet har sett ut efter medeltiden men innan nutid då mycket har

skett sedan Linné besökte platserna för nästan 300 år sedan. Jag har även använt mig av ett flertal arkeologiska texter i form av avhandlingar, artiklar och rapporter. De arkeologiska texterna har jag använt för att kunna förstå den historisk-arkeologiska miljön, få kunskap om vad som står kvar och vad som har hittats samt vad som tros ha funnits. De arkeologiska sekundärkällorna har även använts för att kunna förstå hur städerna har sett ut och därigenom kunna tolka betydelsen utifrån det med hjälp av mina teorier. För att kunna förstå hur städerna har sett ut har även äldre kartmaterial använts för att därigenom förstå läge, utbredning och vägnät. På grund av variationen i form av både primära källor som lämningar, historiska kartor och historiska skrifter samt variationen i de arkeologiska texterna blir det en större bredd på källmaterialet.

Det har därför blivit en empirisk insamling av data kring städernas utseende och historia med en hermeneutisk metod. Inom metoden blir många svar till nya frågor för att därigenom inte fastna i ett perspektiv utan förstå att det kan finnas flera olika tolkningar och perspektiv utifrån den data som samlats in. En hermeneutisk metod blir därför ett sätt att kunna närma sig den sociala strukturen och därigenom även människans intentioner och handlingar. Det som görs är då att helhetens delar sätts i relation till varandra (Olsen 2003, s. 91). Därigenom lägger jag även in en förståelse över att alla tolkningar som görs är grundande i en subjektiv värdering av byggnader, byggnadslämningar och andra arkeologiska spår. Värderingarna blir baserade på den tid som uppsatsen är skriven under eftersom vår tid påverkar hur vi värderar och tolkar saker. Därför går det inte med säkerhet att säga att dåtidens människor har lagt samma vikt och betydelse vid något som vi gör idag.

I uppsatsen praktiserar jag även en fotografisk metod där fotografier har tagits av olika platser runt om i Skanör-Falsterbo för att dokumentera hur det ser ut på platserna idag och därigenom förstå vad som finns kvar från de medeltida städerna i landskapet idag. En fotografisk dokumentationsmetod kan även användas för att skapa en förståelse i hur upplevelsen av rummet har varit i det förflutna. På detta sätt är det möjligt att skapa förståelse för hur området sett ut, även om mycket har förändrats. En fotografisk dokumentationsmetod är något som ofta används vid byggnadsrestaurationer för att kunna dokumentera de olika skedena i restaureringsprocessen (Andersson & Hildebrand 1988, s. 202). Här har aspekter av det använts där olika platser har fotograferats ur olika vinklar, något som även görs vid byggnadsrestaurationer. Jag har emellertid inte använt metoden som dokumentation utan mer som en väg till förståelse av platsernas utseende idag.

Genom att besöka platserna har jag själv även kunnat gå runt och bilda min egen uppfattning av platserna och därigenom även själv kunnat uppleva hur platserna legat i förhållande till varandra. Vid de lämningar som finns kvar har jag även studerat utseende och storlek och vid, till exempel, kyrkorna har jag kunnat iaktta de kontexter som är synliga efter de olika förändringarna kyrkorna genomgått. Jag kan därför med hjälp av spatiala teori och det fenomenologiska perspektivet ha kunnat sätta in lägena i sitt rum och kontext och därigenom kunnat svara både på betydelse och vad som finns kvar.

1.4.1 Tidigare forskning

Det har, jämfört med andra medeltida skånska städer, inte förekommit någon större forskning kring Skanör-Falsterbo men den som har gjorts är välgrundad och bred. Otto Rydbeck skrev om städerna 1935 i sin bok *Den medeltida borgen i Skanör, historik, undersökningar och fynd*. Boken berättar översiktligt om städerna om dess kyrkor men lägger fokus vid Skanörs borg och den utgrävning Rydbeck gjorde av borgen. År 1950 skrev Ragnar Blomqvist en längre artikel i Kulturens årsbok med titeln *Falsterbohus*. Artikeln är den mest ingående texten och forskningen kring Falsterbohus och bygger till stor del på utgrävningarna som skedde där under sent 1800- och tidigt 1900-tal samt restaureringen 1934.

Lars Redin skrev sin avhandling *Lagmanshejdan ett gravfält som spegling av sociala strukturer i Skanör* 1976. Denna behandlar specifikt det gravfält som bör ha tillhört Rostockerkyrkan i Skanör och behandlar de dödas armställningar vilket skapade en möjlighet för datering av de gravlagda. Därefter har Lars Ersgård skrivit både en medeltidstadsrapport vid namn *Skanör-Falsterbo* 1984 samt sin avhandling 1988 vid namn *Vår marknad i Skanör: bebyggelse, handel och urbanisering i Skanör och Falsterbo under medeltiden*. Ersgård har utöver detta även skrivit ett flertal artiklar om städerna, bland annat 1978 och 2002.

Utöver dessa kan det även vara värt att nämna Claes Hommerbergs artikel *Falsterbobåtens miljö* från 1952, Carsten Jahnkes artikel om Skanör-Falsterbos kyrkolandskap i *Mellan slott och slagg. Vänbok till Anders Öman* 2016 samt Peter Carellis *Det medeltida Skåne: en arkeologisk guidebok* 2007 och Sten Skansjös *Skånes historia* 2000. Därutöver är det främst historieböcker som skrivits om ämnet eller utgrävningar och rapporter. Den senaste utgrävningen skedde sensommaren 2021 i Falsterbo.

1.4.1.1 Historiskt källmaterial

Det historiska källmaterialet jag har använt mig av består främst av lämningar, kartor, texter och omnämmanden. Lämningarna är använda för att kunna bilda en förståelse för vad som har funnits, försvunnit och vad som finns kvar av det urbana rummet. Kartor är likaså använda för

att få en idé av hur det har sett ut och vad som har funnits i städerna samt för att få en idé om hur byggnader och platser legat i förhållande till varandra. Historiska texter är använda för att både förstå hur människors relation till Skanör-Falsterbo har sett ut samt för att få en idé om platserna sett ut efter deras brukningstid men innan de badorter vi känner till idag började växa fram. Omnämmanden används för att förstå städernas ålder och när deras betydelse började synas.

Lämningarna består främst av: stadskyrkor (2), försvunna kyrkor/kapell (9+), borgar (2), fyr (1), gårdslämningar (3), gropar efter fiskebodan samt lergropar (båda av okänt antal).

Den främst använda kartan är Johannes Mejers karta från 1650-talet. Kartan är över Skanör och visar tydligt upp hur kyrkolandskapet ska ha sett ut. Det är dock viktigt att hålla sig kritisk till den då många byggnader som är med på kartan endast omnämns på denna specifika karta och inte har kunnat hittas vid arkeologiska utgrävningar av platserna.

Skanörs äldsta omnämmande kan möjligen hittas i *Färingasagan* från 1100-talets början som i vissa översättningar nämner Skanör. Äldsta kvarvarande manuskriptet av denna är dock från 1300-talet (Rosborn 2004, s. 188). Därutöver har jag även använt mig av brev från Svenskt Diplomatariums huvudkartotek (SDHK), här är det främst ett brev från 1201–1223 som nämner Skanör och dess kyrka. Även ett brev om Falsterbo från 1229–1249 som omnämmer byggandet av fyren används. Både brevet om Skanör och det om Falsterbo är bland de äldsta omnämmandena av städerna i medeltida brev. Till sist har jag även använt mig av *Carl von Linnés skånska resa* där han har antecknat de observationer han gjorde under sitt besök av städerna under mitten av 1700-talet. Denna text är använd för att förstå hur städerna sett ut efter sina storhetsdagar men medan de fortfarande ansågs vara städer.

1.4.2 Källkritik

De historiska källorna i form av texter och sagor blir viktiga för att få en förståelse för dåtiden och platsernas kontinuitet. Sagor är dock ofta skrivna efter händelserna de skildrar, något som måste tas i åtanke. Detta gör att de inte nödvändigtvis behöver tala sanning. Brevet som har använts för datering kan berätta om de första händelserna kring en plats. Det kan även vara det äldsta bevarade brevet och inte det tidigaste vilket gör att en datering utifrån ett brev inte behöver vara korrekt. Dateringen av flera brev är inte heller säker utan kan sträcka sig över flera år. Att Carl von Linnés text skulle tala osanning finner jag inte troligt men det är dock viktigt att komma ihåg att han endast nedtecknat de observationer han funnit viktiga beroende på vilket syfte han haft med resan. På grund av det kan mycket falla i glömska. Överlag är

dessa källor dock de mest betydelsefulla för att kunna berätta om dåtiden och blir därför de mest relevanta.

Rörande det tillgängliga äldre kartmaterialet är det viktigt att komma ihåg att Ragnar Blomqvists karta endast är en rekonstruktion av hur han tror att kyrkolandskapet i Falsterbo har sett ut. Det går därför inte att utgå från att den är korrekt utan det är endast Blomqvists tolkning av landskapet. Vissa av kyrkorna har arkeologiska belägg och bör därför ha en korrekt placering. Johannes Mejers karta är från 1650-talet och avbildar därför en period där Hansan möjligen kan vara kvar eller nyligen lämnat halvön. Flera kyrkor som finns med på kartan har dock inte kunnat hittas arkeologiskt. För flera av kyrkorna är denna karta även den enda källan. Därför går det inte att veta om Mejer överdrivit sin karta eller om han uppriktigt ritat av sina observationer. Kartan är dock fortfarande den bästa för att få en uppfattning över kyrkolandskapet i Skanör.

Lars Ersgård är den arkeolog som har arbetat mest med Skanör-Falsterbo. Han har både skrivit sin medeltidsrapport 1984 samt sin avhandling 1988 om städerna. Därutöver har han medverkat i flertalet utgrävningar på näset. Texterna är dock från 1980-talet och därför kan ny information ha tillkommit om städerna. Källorna måste därför kompletteras med bland annat rapporter från senare utgrävningar för att säkerhetsställa att inget nytt har tillkommit. Överlag är texterna djupgående och anses vara bland de främsta inom diskursen.

Lars Redins avhandling från 1976 är även den viktig i arbetet kring Skanör och den kronologin han lägger fram om armställningar används i hela Sverige. Redins avhandling säger dock inte mycket om det urbana landskapet förutom att det har legat en kyrkogård vid Lagmanshejdan i Skanör. Den kan emellertid berätta om platsens kontinuitet och om den fit som Rostock har haft i Skanör. Därför anses den ändå relevant för detta arbete.

Förutom ovannämnda arkeologer har Peter Carelli (2007) och Carsten Jahnke (2016) båda skrivit texter om städerna. Carelli har skrivit en arkeologisk guidebok om Skånes medeltida historia där mycket bygger på tidigare forskning av bland annat Ersgård och Rydbeck, om än mer uppdaterad. Jahnke har skrivit en artikel om kyrkolandskapet i Skanör-Falsterbo och bygger på tidigare forskning. Carelli (2007) och Jahnke (2016) blir därför båda relevanta för arbetet. Därutöver är det främst historieböcker som har använts för att få en överblick av vad som har skett i städerna.

Då mycket av mitt arbete bygger på sekundära källor från 1980-talet eller tidigare är det viktigt att vara medveten om att mycket har ändrats på platserna och jag har därför själv

besökt dem för att vara säker på att jag beskriver dem korrekt. Jag måste även ha i åtanke att många av de sekundära källorna är skrivna i perioder som arkeologiskt har präglats av processuell och kulturhistorisk arkeologi. Därför har fokus ofta mest varit på observationer och slutsatser istället för tolkningar och teorier. Detta skapar då en skillnad i hur texter läggs fram som jag under hela processen måste vara medveten om.

1.5 Topografi

Skanör-Falsterbo ligger längst ute på Falsterbohalvön med Skanör i norr och Falsterbo i syd. De båda ingår i Vellinge kommun och ligger i sydvästra Skåne. Orterna är omringade av hav på alla sidor utom den östra där det går en smal landslinga som kopplar ihop orterna med Ljunghusen. Den smala landslingan som går där är naturreservatet Skanörs ljung. Medeltida Falsterbo ligger på 1–5 m ö.h. (Fornsök 2019). Skanör ligger på 1–4 m över noll-punkten (Ersgård 1984, s. 21ff). Den dominerande jordarten är postglacial finsand men även flygsand förekommer till stor del, speciellt i Falsterbo (SGU u.å). Förutom det förekommer även torv på några platser. En del skog förekommer också i orterna, både ute på ljungen men även kring stränderna i Falsterbo.

Stränderna räknas som några av de finaste i Sverige och vattnet är långgrunt. Utanför kusten finns dock många rev som flyttar på sig. Flygsanden har även lett till att det finns flera meter höga sanddyner i orterna, främst Falsterbo. På grund av flygsanden har även staden kommit att behöva flyttats men den har fortsatt att påverkas av flygsanden efter flytten (Linné 1884, s. 173). I Falsterbo ligger även revet Måkläppen som är ett naturreservat där sälar brukar hålla till. Under medeltiden har revet även periodvis varit bebott (Hommerberg 1952, s. 113).

I Skanör finns ett rev vid namn Hovbacken, ute på detta rev ska det under medeltiden ha varit ett marknadsområde. En stor del av det har emellertid varit under vatten och kallats för Bakdjupet. Detta ska ännu ha varit vattenfyllt och segelbart under 1800-talets början (Wallgren 2007, s. 10f). Idag är det ängsmark över den gamla viken som är populär bland häckande och rastande fåglar. Vägen in till orterna går idag genom Skanörs ljung från Ljunghusen. För att komma dit måste man även korsa Falsterbokanalen. Vägen är den enda bil- och cykelvägen som leder dit. Förut har vägen till Falsterbo vikit av tidigare än idag och därigenom har man nått staden söderifrån (Ersgård 1978, s. 14f; fig. 1). Vägen till Skanör verkar dock vara samma som idag.

1.6 Historisk bakgrund

Skanör-Falsterbo har varit värdstäder för den internationella marknaden vid namn Skånemarknaden. Städerna började växa fram runt 1200-/1300-talen och fortsatte att växa

fram till marknadens nedgång under 1500-talets mitt. Före dess fanns ett fiskeläge i Skanör men inga spår av permanent bebyggelse från innan marknadens framväxt har hittats i Falsterbo. Skånemarknaden som utgjort fundament för städerna har varit den största fiskmarknaden i norra Europa och därigenom även kommit att påverka städerna mycket. Förutom några få flintverktyg finns det inget spår av mänsklig aktivitet på området innan medeltiden och det är därför först vid Skanörs tidigmedeltida fiskeläge som den första permanenta bosättningen kopplas till. Marknaden har varit väldigt influerad av Hansan och städerna har ofta påverkats av krig och maktutövningar mellan Hansan, Sverige och Danmark.

2.0 Analys Skanör-Falsterbo

2.1 Städerna

Skanör-Falsterbo växte fram i skuggan av Skånemarknaden och sillfisket men städernas betydelse för den danska ekonomin går inte att neka. Befolkningen i städerna bör under en stor del av året i antal varit lik den som fanns där under 1900-talets början (Hommerberg 1952, s. 111). Den ska emellertid ha varit dubbelt så stor under marknadsmånaderna som den har varit under sommarmånaderna under början av 1900-talet. På grund av det kan städerna under stora delar av året ha kunnat likställas med byar eller spökstäder. Under marknadsmånaderna ska det ha kommit 30 000–40 000 människor, dock utspritt under de månaderna marknaden hölls. Något som kan likställas med det faktum att danska städer under denna period endast hade några tusen invånare (Carelli 2007, s. 164). Detta kan därför visa den betydelse som städerna haft som just handelsstäder.

Något som är unikt för Skanör och Falsterbo är deras närhet till varandra. Under sitt besök i städerna skriver Linné att Falsterbo ligger cirka en fjärdedels mil från Skanör (Linné 1884, s. 173). Borgarna som båda ligger i utkanterna av städernas bebyggelse har endast legat dryga fem kilometer ifrån varandra. Att två städer har legat ett sådant litet avstånd från varandra är något som är unikt under medeltiden.

När städer har diskuterats har det ofta varit den permanenta bebyggelsen som har blivit undersökt. Jag vill dock mena att Skanör-Falsterbo inte kan studeras som städer om utgångspunkten är att det är permanent bebyggelse som tyder på städer då de under 9 månader om året endast varit städer i formell mening i så fall. Detta på grund av sin annars nästan obetydliga befolkning och mer byliknande karaktär med inslag av stadsmiljö. Därför måste den säsongsmässiga bebyggelsen även räknas in. Även om tidigare forskning har varit tydlig med att städerna inte kan studeras utan marknaden går det inte heller att studera det urbana landskapet utan det landskap som växt fram under marknadsmånaderna. Genom att separera

dem sätts städerna ur sin kontext då de vuxit fram i samband med marknaden. Den säsongsmässiga bebyggelsen har på många sätt även varit permanent med kyrkor och fiskebodas som stått där åren om, även om de inte använts. Förutom att utgå från både permanent och säsongsmässig bebyggelse kommer jag att utgå från Anders Andréns definition av urbanitet och hans urbanitetskriterier när jag definierar städerna och talar om deras urbana landskap (Andrén 1985).

2.1.1 Skanör

Skanör har varit den större av de två städerna och den mest betydelsefulla under marknadsens första århundranden. Riktigt när Skanör växte fram som stad går inte att säga med säkerhet men det har legat en by med fiskeläge där innan staden. Denna ska då ha funnits redan under 1100-talet medan marknaden som legat till grund för staden inte ska ha dragit igång förrän under 1200-talet. Det var även under 1200-talet som borg och kyrka byggdes samt då som Hansan började visa sin närvaro i staden. Las Ersgård vill dock mena att det är först under sent 1300-tal som det går att se en riktig stadsbebyggelse. Jag kommer utifrån detta att tala om staden som en från 1200-/1300-talet för att på så sätt kunna se Skanör som stad och hur marknaden och Hansan har påverkat denna som handelsstad. Skanör nämns som danskt kungalev, det vill säga ett kronogods, år 1231 och på så sätt syns Skanörs betydelse för den danska kungamakten redan då (Ersgård 1984, s. 8, 79; 1988, s. 34f).

Under mitten av 1200-talet har stadens betydelse som handelsstad växt sig stor och staden har blivit ett handelscentrum. Något som syns i det faktum att Knutsgillen nu började ha årliga möten i staden. Under den senare halvan av 1200-talet började kungen att dela ut handelsprivilegier till olika Hansastäder och Hansans närvaro började att växa fram. Enligt Anders Andrén sker stadsbildningen vid denna period ofta vid kuster och ett vanligt tecken på städer är Hansans närvaro. Därför kan stadsbildningen även kopplas till Hansans närvaro under 1200-talets senare hälft. Förutom det är även en kyrkoorganisation och ett feodalt samhälle med viss handelsfrihet ett tecken på en stad. Detta blir därför även belägg för stadsbildning under 1200-talet då det är då vi ser byggandet av stadskyrka och borg (Ersgård 1984, s. 8, 79; Andrén 1985, s. 94, 98f).

Enligt Andrén finns det specifika faktorer som tyder på Skanör som stad. Han vill emellertid lägga vikt vid det faktum att det är svårt att separera staden Skanör från det som tillhört Skånemarknaden. Något som vidare stärker min mening att det inte går att diskutera de två separat från varandra. Kriterierna i fråga är att staden blir konungalev 1231 och att dominikanerna fick rätt till att uppbära allmosor i orten 1296. Andra faktorer är att det år 1317

nämns en gata vid namn Travestræde men främst att det 1387 fanns en borgmästare, byfogde och bymän (medlemmar i stadens råd) i staden. Eftersom stadssigillet är daterat till ca 1300 vill Andrén även mena att staden måste ha uppstått senast då. Då en marknadsgata har varit ett tecken på staden kan det även vara värt att lyfta fram att andra gator som Skomagerstræde och Ghabradestate nämns under 1300-talets senare hälft. Den förstnämnda dock inom Rostocks fitområde. En fit var under medeltiden ett område av en stad som gavs till utländska städer, främst förekommande i Skanör-Falsterbo och i regel kopplat till Skånemarknaden (Andrén 1985, s. 176; Ersgård 1988, s. 70).

När det kommer till stadsbebyggelse är det endast stadskyrka och borg som kan ses innan 1300-talet och Ersgård menar att det först är från 1380-talet som en urbanisering sker. Det finns inte heller några belägg för andra medeltida institutioner i Skanör förutom de redan nämnda och några andra möjliga kyrkor. De många bränder som har skett i staden har även resulterat i att vi inte kan veta hur stadsplanen har sett ut men den antas likna den som syns på de tidigaste kartorna från staden. Stadens torg tros även kunna vara detsamma idag som under medeltiden (Ersgård 1984, s. 79f).

Värt att nämna är att när Linné kom till Skanör under 1700-talets mitt fanns där inga stenlagda gator då det inte heller fanns någon sten för det i området (Linné 1884, s. 168). Det betyder att alla stenar till stenbyggnader, så som borg och kyrka har fått importeras till staden, något som troligen inte varit lätt med tanke på stadens läge och topografi.

2.1.2 Falsterbo

Andrén vill sätta Falsterbos stadsbildning till den första halvan av 1300-talet (Andrén 1985, s. 154). Denna datering bygger han på att stadskyrkan byggdes 1343 (detta råder det dock delade meningar om, mer om det i kap. 2.3.2 *S:ta Gertrud*) samt att Knutsgillet's sigill är daterat till ca 1300. Det finns därutöver även vissa specifika kriterier som Andrén vill koppla till tecken på en stad. Kriterierna är att dominikanerna fick uppbära allmosor där 1296, att det 1367 fanns 22 bodar i Falsterbo och ett år senare omnämns en borgmästare. Han lägger även fram det faktum att Falsterbo omnämns som en köpstad 1401 (Andrén 1985, s. 154).

Även under Falsterbos stadsbildning var det just det feodala och kyrkliga som ska ses som viktig för grundandet samt även Hansan och handeln. Borgen som kan kopplas till det feodala byggdes dock redan på 1200-talet även om den senare förstördes i krig. Stadskyrkan har byggts under 1300-talet (Ersgård 1984, s. 65). Hansan syns redan på 1200-talet då Lübeck fick sin fit i staden (Carelli 2007, s. 164). Det var däremot inte förrän under 1400-talet som

Falsterbo tog över Skanörs roll som marknadens centrum (Skansjö 2000, s. 115). Marknaden har funnits sedan 1200-talet men till skillnad från Skanör verkar det inte ha funnits något fiskeläge i Falsterbo före dess (Ersgård 1988, s. 35). Staden har haft två gillen, både ett Knutsgille och ett Johannesgille. Respektive fiter har även haft kompanihus, varav tre, som ska ha tillhört Danzig, Stettin och Lübeck, ska ha stått kvar 1661, även om det lybska bör ha förstörts redan 1640 av svenska trupper (Ersgård 1984, s. 16). Åtminstone de kompanihus tillhörande Danzig och Stettin ska ha varit av korsvirke. Linné berättar även att han sett ruinerna efter de tyska köpmännens handelshus 100 år efter de bör ha övergivits (Linné 1884, s. 173).

När det kommer till stadsbebyggelsen vet vi att mycket har ändrats. På grund av flygsand har staden varit tvungen att flyttas till sitt nuvarande läge. Staden tros istället ha legat längre österut och varit centraliserad runt stadskyrkan under medeltiden. Det har skett arkeologiska undersökningar under både 1970-talet och 2021 för att hitta staden och vid båda grävningarna har troliga gårdar hittats (Ersgård 1978; 2021, email; fig. 2–3). Gårdarna har haft flera olika faser och det äldsta skiktet av en av de byggnadslämningar som hittades under 1970-talet är daterat till 1200-talets slut (Ersgård 1978, s. 14). Alla lämningarnas yngsta skikt är daterade till 1500-talet. Vi kan med säkerhet säga att de övergivits efter år 1536 då det funnits mynt vid båda grävningarna daterade till det året. Ersgård vill dock sätta övergivandet till ca 1600 (Ersgård 2021, e-mail). Ersgårds hypotes är att staden ska ha legat längst strandkanten och även haft sin orientering efter denna (Ersgård 1978, s. 14). Denna tolkning skapade han efter båda gårdarna som hittades på 1970-talet och han anser att det nya fyndet även har stärkt denna teori (Ersgård 2021, e-mail).

Enligt skånska rekognosceringskartan ska vägen in till staden ha varit en annan än den vi ser idag och enligt Ersgård ska denna vara mer logisk med den troliga medeltida stadsbebyggelsen om det även varit den medeltida vägen (Ersgård 1978, s. 14f; fig. 1). År 1532 omnämns ett rådhus och torg i staden som tros ha legat framför stadskyrkan, respektives ålder är dock okänt (Ersgård 1984, s. 16). Torgets och rådhusets troliga läge skulle då också få en mer logisk förklaring om vägen gått längst stranden. För att komma in i Falsterbo ska man även ha varit tvungen att passera Ammerrännan, som tros varit föregångaren till Falsterbokanalerna och ha legat där den dåvarande Vellinge-Skanör vägen gick (Hommerberg 1952, s. 112; fig. 1). Tullen för inträde i staden ska ha tagits vid en bro över denna, kallad Ammerbron.

2.1.3 Skånemarknaden

Skånemarknaden hölls några månader om året i ca 300 år. Marknadens inflytande växte stort från 1200- till 1400-talet då den började dala och vid medeltidens slut var den till största del avvecklad (Skansjö 2000, s. 114f). De primära lägena har varit Hovbacken i Skanör, där det fortfarande syns gropar i marken efter bodarna och Flommen i Falsterbo (fig. 4). I början har det varit en säsongsmässig bebyggelse där köpmännen sov i tält. Något som senare kom att ändras till en mer permanent marknadsbebyggelse. Marknaden har varat från St. Laurentius, den 11 augusti, till St. Dionysius, den 9 oktober (Hommerberg 1952, s. 111f). Under denna period har det som nämnt kommit upp emot 40 000 besökare från olika delar av Europa. Känt är de tyska Hansastädernas köpmän samt köpmän från Normandie, England, Skottland och Flandern, där de icke-hanseatiska städerna omtalas specifikt under 1300-talet (Johannesson 1971, s. 97). Anledningarna till att marknaden hamnade specifikt på Falsterbohalvön har berott på både dess stora tillgång av sill men även då dess läge gjorde att både Nordsjöns och Östersjöns internationella segelrutter möttes vid halvön (Skansjö 2000, s. 114).

Under 1400-talet flyttades marknadens centrum från Skanör till Falsterbo och samtidigt kom Hansan att helt ta över kontrollen av marknaden. Denna process hade dock påbörjats redan under 1300-talet. Processen var något som gjordes för att få bort de konkurrerande krafterna men följden blev istället att den begränsades till sillmarknad och den äldre varumarknaden försvann. I och med att det internationella varubyttet försvann började även marknadens betydelse att dala. Marknadens upphörande kan därför kopplas till Hansans avveckling (Ersgård 1984, s. 10; 1988, s. 92; Carelli 2007, s. 165f).

Värt här är även att nämna att i Falsterbo bör en stor del av marknadsbebyggelsen ha bestått av provisoriska skjul som byggdes upp och revs varje år, förutom vid Lübecks fit där det ska ha varit en mer permanent bebyggelse (Hommerberg 1952, s. 112). Detta kan enligt mig emellertid inte förklara varför andra städer som Stettin och Danzig hade kvar kompanihus i korsvirke under 1600-talet eller hur fiskebodarna kan ha lämnat spår även ute på Flommen. Det hade dock kunnat förklara varför vi inte funnit spår av alla kyrkor som bör ha funnits och varför det inne på Stettins fit endast hittats en begravningsplats (mer om detta i kap. 2.3.7 *Konvent och andra kyrkor*). Om inte bara bodar och skjul varit provisoriska utan även kyrkorna skulle dessa troligen inte lämna några spår. Därigenom blir det även svårare att tolka hur antalet kyrkor ska kunna visa städernas betydelse eftersom de då endast funnits där under specifika perioder.

2.1.3.1 Halör

För att förstå marknadens och städernas betydelse som handelsstäder kan marknadens historia vara viktig. I Färingasagan som ska utspela sig under Harald Blåtands tid och handlar om Trond Torbjörnsson (ca 950–1030 e.Kr.) omnämns en stor marknad som i en översättning av Bo Almqvist sägs ligga i Skanör. Detta stämmer troligen inte då marknaden i Skanör, som tidigare nämnts, var en medeltida marknad samt då Skånemarknaden utspelade sig under hösten och Trond ska enligt sagan ha besökt marknaden under sommaren. Den marknad som nämns i sagan måste därför vara äldre. I den äldsta uppteckningen är det inte Skanör som nämns utan *Haleyri* eller Halör som det oftast benämns idag. Om vi därefter ska komma fram till var Halör kan ha legat är det värt att vända sig till slaget vid Foteviken sommaren 1134 som under 1200-talet benämndes som *pugna forensis* eller slaget vid marknadsplatsen. Detta blir därför en annan marknadsplats relativt nära den som sedan kom att växa fram i Skanör-Falsterbo som utspelat sig under just sommaren (Andersson 1947, s. 293; Rosborn 2004, s. 187f).

Anledningen till att Halör kan vara viktig för förståelsen av Skanör-Falsterbo och Skånemarknaden är att den verkar upphöra ungefär samtidigt som Skånemarknaden växer fram. Halör nämndes för sista gången 1196 och Skanör för första gången 1203 (Eriksson 1980, s. 16). Skånemarknaden verkar därför vara en omlokalisering av Halörsmarknaden. Exakt varför den flyttades kan vara svårt att veta men största anledningen hittas nog i fisket. Som kommer nämnas mer om senare var fisket stort i Skanör-Falsterbo och då Hansan började växa fram med Lübeck och deras saltgruvor i täten blev den internationella marknaden bredare och saltet gjorde att fisken plötsligt gick att konservera längre (Johannesson 1971, s. 97; Rosborn 2004, s. 187f).

Jag anser dock att det även kan ha funnits en annan ledande faktor till omlokaliseringen, nämligen kristendomen. Under 1100-talet kom kristendomens makt att fortsätta växa och kyrkan fick igenom ett förbud mot kött under fastan. Fisk var dock tillåtet (Johannesson 1971, s. 96f). Dieten gällde inte endast den 40-dagars långa fastan utan alla dagar man skulle fasta, vilket sammanlagt var runt 6 månader om året. Efterfrågan och behovet av fisk blev större och därför är det logiskt att en marknad skulle växa fram runt den enda icke-vegetariska födan som fick ätas. På så sätt kom marknaden att flyttas till ett mer passande läge för den växande fiskhandeln.

2.1.4 Hansan

Hansan var en tyskdominerad politisk och merkantil handelsorganisation som verkade utomlands, det vill säga de var inte verksamma i Tyskland. Deras grundande antas ha skett under 1100-talets mitt och avvecklingen kom att pågå från 1400-talet fram till 1600-talets mitt (NE u.åb). För de danska städerna har Hansan, som tidigare nämnts, varit av stor betydelse och Skanör-Falsterbo är inget undantag. Bland annat har det varit Hansan som försett marknaden med det salt som behövts för att konservera sillen. Den danske kungen kom under 1250-talet att börja dela ut privilegier till ett flertal tyska handelsstäder, bland annat Rostock som fick en fit öster om stadskyrkan i Skanör (Ersgård 1988, s. 64). Minst 24 utländska städer ska ha haft fiter i Skanör-Falsterbo, majoriteten av dessa har troligen varit hanseatiska (Weibull 1966, s. 86). På grund av de fiter och privilegier som Hansastäderna fick kom det att leda till att dessa har haft en stor påverkan på det urbana landskapet då de kom att bebygga sina fiter med bodar, kompanihus och kyrkor. De har även haft sina egna fogdar i städerna (Weibull 1966, s. 11).

Hansans påverkan på Skanör-Falsterbo rent politiskt har också varit stor. Under 1300-talet följde oroligheter och stridigheter då Valdemar Atterdags kontroll över Visby hotade Hansans handel på Östersjön. De höga beskattningarna i Skanör-Falsterbo försvårade handeln ännu mer samt att den danska kungen lät kapa de hanseatiska skeppen. Hansan samarbetade därför med den svenska kungen för att få bort Valdemar Atterdag, både från Gotland och Skåne och därigenom även få båda landskapen att hamna under Sveriges kontroll (Weibull 1966, s.3).

År 1368 kom Hansan att inta slotten i Skanör-Falsterbo och därigenom ta över kontrollen av städerna. Hansan fick vid krigets slut kontroll över ett flertal skånska städer under 15 år, en uppgörelse som gjordes vid fredshandlingarna 1370 (Johannesson 1971, s.127). Två av dessa städer var just Skanör och Falsterbo. De förlorade den officiella politiska kontrollen över städerna 15 år senare men deras närvaro har fortsatt att påverka platserna. Även när marknaden dalade kom Hansan att fortsätta försöka bedriva handeln på Skånemarknaden ända in på 1600-talet (Ersgård 1984, s. 10).

2.1.4.1 Lübeck

Den Hansastad som haft störst betydelse för Skanör-Falsterbo har varit Lübeck. Det var främst Lübeck som försåg den inhemska befolkningen med det salt som användes för att salta sillen. Lübeck var även de som anses ha påbörjat den permanenta bebyggelsen i Falsterbo efter att de runt 1200-talets mitt fått en fit där istället för i Skanör (Weibull 1966, s. 79; Carelli

2007, s. 165). Lübeck antas även vara den stad som efterfrågat bygget av en fyr i Falsterbo (mer om detta i kap. 2.4 *Kolabacken*).

Förutom detta har Lübecks kyrka varit den enda tyska kyrkan med begravningsrätt i Falsterbo. Dessutom ska Lübeck även haft ett eget häkte inne på sin fit (Ersgård 1978, s. 16). Det går även att se att 1398–1400 har Lübecks primära handel varit centrerad runt Skånemarknaden och var även den stad som var mest framstickande i handeln på platserna (Weibull 1966, s. 76f). Det är dock viktigt att notera att Skånemarknaderna funnits på flera platser runt om i Skåne även om Skanör-Falsterbo setts som huvudorterna. Det går fortfarande att se den betydelse Hansan har haft för Skanör-Falsterbo genom att de varit aktiva i området under en sådan lång period och att Lübeck under stridigheterna vid 1600-talets mitt skickade en byggherre för att återbygga deras kyrka (mer om detta i kap. 2.3.3 *S:ta Maria*). Att Linné såg ruinerna efter deras bodar under sin Skåneresa visar vidare betydelsen (Linné 1884, s. 173).

2.1.5 Fiske, fiskebodar och lerbottnar

Grunden för att Skånemarknaden hamnade på Falsterbohalvön och därigenom även till hur städerna kunde grundas har varit fisket. Skanör har även haft ett fiskeläge innan marknaden grundades. Något som vittnar om hur viktigt fisket varit för skånska städer är hur Knut den Helige hotade att förhindra det skånska sillfisket om skåningarna inte ställde sig underdåniga till honom (Hommerberg 1952, s. 110). Även om Skånemarknaden har varit en varumarknad under de första 200 åren har sillen alltid varit huvudprodukten. Det finns även berättelser om att det ska ha varit så mycket sill i vattnet att det har gått att använda en vanlig håv för att fånga in den (Skansjö 2000, s. 107).

Fisket kom att minska kraftigt under marknadens senare år, något som troligen skett i följd till både Hansans monopol av marknaden då det ledde till att färre besökare kom och därför minskade efterfrågan. Men även att om kristendomens inflytande inte minskade med reformationen kom vissa lagar som präglade medeltiden, så som tvånget att endast äta fisk under fastan, att minska, något som ledde till att folket inte behövde sillen i samma utsträckning längre. Störst anledning anser jag kan ha legat i överfiske. Det var 200–300 år av intensivt fiske, något som bör ha påverkat sillen och de som någon gång badat i havet vid Skanör-Falsterbo kan vittna om att det idag, nästan 500 år senare, inte finns någon fisk kvar vid halvön. Men fisket har ändå blivit något oerhört viktigt för städerna och har en tendens att uppvisa sig i landskapet på olika sätt.

Ett av dessa spår är lerbottnar. Lerbottnar är gropar som oftast hittas vid strandkanter, är klädda i lera och varierar i form och storlek (Wallgren 2007, s. 12). Lerbottnarna är funna i båda städerna men är inte unika för området och har oftast förekommit i koppling till marknadsområdena (Wallgren 2007, s. 13). De som hittats på halvön dateras till ca 1150–1300 (Ersgård 1988, s. 44). Ersgårds tolkning av de som hittats i Skanör är att de har verkat som en symbol för de handelsrättigheterna som köpmännen haft och att de ska ha varit någon form av byggnadskonstruktion (Ersgård 1988, s. 43ff). Ersgård vill argumentera att även om de är av en obetydlig storlek ska detta ha haft föga betydelse då de endast ska vara symboliska för de rättigheter som kungen givit köpmännen. Lerbottnarna i Falsterbo vill han dock knyta till fiskhandeln som fördes på strandvallarna (Ersgård 1988, s. 87). Lerbottnar är också ofta något som kopplas till specifikt fiskrensning innan försäljningen (Wallgren 2007, s. 12).

Henrik Axrud skrev i sin kandidatuppsats inom historisk arkeologi om olika tolkningar kring lerbottnar (Axrud 2015). I denna tar han upp tolkningar gjorda av olika arkeologer och diskuterar dem. Av de som tas upp är det endast Ersgård och Rydbeck som ej tolkar dem som något använt för fiskhantering eller rensning (Axrud 2015, s. 25ff). Rydbeck vill mena att de ska ha använts som golvgrund för tält (Rydbeck 1935, s. 75). Något som inte är troligt då de ofta är för små. Därutöver tar Axrud först upp Leifh Stenholms tolkning av lerbottnar som en anläggning för fiskrensning (Axrud 2015, s. 26). Även Sten Techs tolkning nämns. Tech menar att de ska ha använts som en plats för att lägga sillen i saltlake när de först fångats (Axrud 2015, s. 29). Till sist nämns osteologen Anna Cardells tolkning av lerbottnarna som anläggning för sortering av sillen (Axrud 2015, s. 30f). Cardell menar att sillen först ska ha lagts i de stora lerbottnarna innan de sorterats efter olika faktorer som storlek och kvalitet och då flyttats till de mindre. Axrud själv menar att lerbottnarna kan ha haft flera funktioner (Axrud 2015, s. 41f). Han menar då att på grund av variationen av lerbottnarnas storlekar och det faktum att det hittats stolphål i och bredvid dem kan även funktionerna ha varierat. Han lägger även fram det faktum att inte alla lerbottnar innehåller fiskrester och därför inte nödvändigtvis har använts för fiskhantering.

Jag finner det föga troligt att de ska ha varit en symbolisk manifestation av handelsrättigheter. Eftersom de ofta kan kopplas till fisket och fiskhantering blir det naturligt att de bör vara använda för fiskhantering. Förutom det är det faktum att de äldsta lerbottnarna i Skanör är från 1150-talet, ca 50 år innan marknadens framväxt, något som jag anser starkt talar emot dem som symboliska manifestationer. Emellertid måste det räknas in att leran inte förekommit naturligt på halvön utan har transporterats dit (Ersgård 1988, s. 43). Detta väcker ändå frågan

om de haft någon annan betydelse eller om lerbottnar endast ansågs vara det bästa sättet att hantera och rensa fisken och därför sågs som nödvändiga och värda att transportera in leran för. Här blir därför även Axruds tes om dem som multifunktionella viktig då de kan ha varit både för fiskhantering och symboliska. Om det endast varit för att lerbottnar sågs som nödvändiga för fisket stärker detta ytterligare min tes om att fisket har varit av en oerhörd betydelse för städerna. Befolkningen och köpmännen i städerna har därför varit beredda att göra mycket för att effektivisera det.

Förutom lerbottnar har även fiskebodarna varit ett tecken på fisket. De fiskebodarna som har stått på både Hovbacken och Flommen har även kommit att lämna spår i form av gropar i landskapet (fig. 5). Groparna på Flommen har kommit att försvinna med anläggandet av en golfbana men de på Hovbacken är fortfarande synliga. År 1412 skedde en kraftig brand i Skanör som kom att förstöra stora delar av marknadsområdet (Jahnke 2016, s. 101). Något som jag vill mena troligen legat till grund för att marknaden kom att omlokaliseras till Falsterbo då staden aldrig riktigt återhämtade sig.

Marknadsplatsen byggdes dock upp igen då det både har hittats ett mynt från kung Hans tid (1481–1513) i en grop samt att en tullräkenskap från 1494 vittnar om att 168 personer har betalat en avgift för bodar på Hovbacken. Groparna på Hovbacken är 4–8 meter långa och 2–5 meter breda och visar att bodarna ska ha legat i minst tre rader. Bodarna i Falsterbo tros ha börjat byggas under 1300-talet och legat i direkt koppling till marknadsområdet. Då handel och handelsfrihet har varit ett tecken på städer anser jag att bodarna och fisket överlag därför blir ett tecken på hur det urbana landskapet kan visa städernas betydelse som handelsstäder (Ersgård 1988, s. 95ff, 100).

2.2 Borgar

Ett av de kriterier på städer som Andréén tar upp är en kunglig närvaro (Andréén 1985, s. 98f). Kunglig närvaro kan visas upp på flera olika sätt, som till exempel privilegier men i landskapet uppvisas det oftast i form av borgar. I Skanör-Falsterbo har det funnits två sådana. En borg i respektive stad. Något som har varit viktigt har även varit en trygghet för de köpmän som kommit till städerna. Borgar kan därför ofta verka som ett sätt för kungen att visa upp sin fogde och därigenom låta *torgfrid* råda på marknaderna. Torgfrid är en form av garanti att lagar och bestämmelser hålls på marknadsplatser för att kunna säkra handelsmännens liv och egendom (Rosborn 2004, s. 192). Borgarna har även haft andra betydelser, där speciellt Falsterbohus slott har varit en viktig militärisk och politisk stödjepunkt och båda borgarna har även administrerat städerna med tillhörande marknader.

2.2.1 Skanörs borg

Skanörs borg är daterad till 1230 och troligen varit i bruk under 1200- och 1300-talen (Ersgård 1984, s. 63). Sista källan som nämner borgen är från 1400-talets början och Rydbeck beräknar dess övergivande till 1425 då Falsterbohus tog över (Rydbeck 1935, s. 57ff). Skanör har varit ett danskt kungalev och borgen har varit bas för en kunglig fogde varifrån administrationen och bevakningen av kungliga rättigheter och intäkterna från marknaden skett (Skansjö 2000, s. 88f).

Borgen har legat strax nordväst om stadskyrkan, utanför stadsbebyggelsen på en naturlig höjd med utblick över Bakdjupet och Hovbacken (fig. 4, 6). Kullen som borgen ligger på är som nämnt naturlig men en stor del har konstruerats av mänsklig hand för borgbygget (Rydbeck 1935, s. 68, 74). Runt borgen har det legat två vallgravar, av dessa är den yttersta nu uttorkad (fig. 7–8). Borgens huvudbyggnad har varit 16x8 meter, flera våningar hög och gjord av kritsten och tegel (Ersgård 1984, s. 63). I kullen har det suttit pålar som har fungerat som grund till konstruktionen och utanför dessa har det gått en stenvall som antingen har varit en förstärkning av grunden eller en utvidgning (Rydbeck 1935, s. 81). Utöver detta har det även hittats spår av flera andra byggnader inom anläggningen (Ersgård 1984, s. 63).

Idag syns endast få spår av borgen uppe på kullen då den kom att användas som stenbrott för stenläggning av torg och gator under 1770-talet (Rydbeck 1935, s. 14f; fig. 9). Därför är det inte mycket som talar om borgen idag men dess existens under medeltiden kan ändå visa hur kungen har styrt över Skanör och den betydelse staden har haft för Danmark.

2.2.2 Falsterbohus slott

Falsterbohus slott ligger ungefär fem km söder om Skanörs borg, invid Lübecks fit (fig. 10–11). Borgen kom att ta över Skanörs borgs administrativa position under 1400-talet. Den första borgen byggdes på platsen under 1200-talet men kom att förstöras under stridigheterna mellan Danmark och Hansan år 1311 (Ersgård 1984, s. 65). Strax efter detta byggdes den nya borgen som är den vars ruin vi ser idag. Borgen har bestått av två vallgravar, varav den inre fortfarande syns medan den yttre har torkat ut till stor del men inte helt. De två vallgravarna bör sättas i jämförelse med Skanörs borg som också har haft två vallgravar. Likheten anser jag kan bero på det nära läget till varandra, att de är byggda relativt nära i tid eller att de skulle jämföras med varandra. Förutom detta har det även stått en ringmur, med okänd höjd samt en salsbyggnad i nord-sydriktning vars östra mur har delats med ett kärntorn som varit nio meter i sida och troligen tre våningar högt (Blomqvist 1950, s. 163ff, 167f).

Ruinerna efter ringmur, salsbyggnad och kärntorn syns fortfarande till viss del på platsen. Kärntornets nedre parti är gjort av gråsten men Ragnar Blomqvist hävdar att det högre uppska ha varit tegel. Norr om ringmuren har det hittats en äldre tegelbyggnad som antas ha varit ett trapporn då dess sydmur ska ha delats med ringmurens norra (Blomqvist 1950, s. 168f). År 1530 upphörde Falsterbo att vara ett eget län och samma år övergavs borgen. I slutet av samma århundrade började borgen att periodvis användas som stenbrott då den tappat sin betydelse och lämnats till sitt öde (Ersgård 1984, s. 65). Under 1930-talet blev ruinerna hårt restaurerade.

2.2.2.1 Politisk och militär stödjepunkt

Falsterbohus har under många tillfällen använts politiskt samt militäriskt och flera regenter har residerat eller vistats där. Redan 1369 residerade Albrekt av Mecklenburg, kung av Sverige, på borgen. Detta var mitt under de stridigheter mellan Sverige och Danmark i Skåne som kom att prägla stora delar av 1300-talet och där landskapet vid flera tillfällen kom att byta nationalitet. Under sin vistelse på Falsterbohus utropade sig Albrekt av Mecklenburg till *Herre över Skåne* (Skansjö 2000, s. 133). Jag vill mena att detta visar hur Falsterbos tillhörighet har setts som något viktigt och hur den som hade Falsterbo, eller Skanör för den delen, hade hela Skåne.

År 1387 uppehöll sig kung Olof Håkansson, drottning Margaretas son, på borgen men kom att avlida plötsligt där, endast 16 år gammal (Johannesson 1971, s. 130). Idag sitter en minnestavla över hans död på kärntornet. Medan kung Albrekt av Mecklenburg hölls fånge på borgen Lindholmen höll drottning Margareta förhandlingarna om hans frisläppning på, bland annat, Falsterbohus (Skansjö 1971, s. 135f). Margareta ska även ha hållit hov där och när en tysk bondpojke låtsades vara hennes bortgångne son, den så kallade *falske Olof*, lät hon bränna honom på bål mellan borgen och stranden (Hommerberg 1952, s. 108). Detta visar hur viktigt Falsterbohus har varit både militärt och politiskt.

2.3 Kyrkor

Enligt Anders Andrén är kyrkor ett av de många tecknen på städer under den period som Skanör-Falsterbo växte fram under (Andrén 1985, s. 94). Det kan därför även vara värt att studera dessa kyrkor och var de har legat för att få en tydligare uppfattning om städerna och deras betydelse. Enligt kartan av Johannes Mejer från 1650-talet har det legat fem kyrkor i Skanör under 1600-talets mitt (fig. 12). Det har bland annat varit stadskyrkan S:t Olof och ett S:t Jörgen. Däremot finns inte Rostockerkyrkan samt en annan möjlig tysk kyrka med. Denna karta är dock inte från medeltiden och det går därför inte heller att utesluta att det kan ha legat

fler kyrkor i området. Enligt de studier och den rekonstrueringskarta som Ragnar Blomqvist gjorde 1950 bör det ha funnits fem kyrkor i medeltida Falsterbo (fig. 13). Kyrkorna har varit tyska kyrkan S:ta Maria, stadskyrkan S:ta Gertrud, Danska kyrkan, ett kapell och även ett Helgeandshus. Enligt dessa källor kan det därför ha funnits upp mot elva eller fler kyrkor i städerna. I detta kapitel kommer dessa därför att studeras mer ingående för att få en förståelse för de medeltida städerna.

2.3.1 S:t Olof

Den enda medeltida byggnaden som ännu står kvar i Skanör är stadskyrkan som är vigd åt S:t Olof (fig. 14–15). Den ligger i norra utkanten av stadsbebyggelsen, strax söder om borgen i Skanör (fig. 16). Långhusets östra del är från 1200-talet och är även den äldsta delen av kyrkan. I ett brev från någon gång mellan 1201–1223 nämns även kyrkan i Skanör och därför bör den vara byggd på tidigt 1200-tal om det ej är en tidigare kyrka som menas (SDHK 40837). Långhuset kom att byggas ut i väst under 1300-talet och likaså byggdes ett tornlikande vapenhus i söder under samma århundrade. Ersgård vill koppla detta till en ökad befolkning i staden i samband med marknaden och därför har ett behov av en större kyrka tillkommit (Ersgård 1988, s. 121; Carelli 2007, s. 167). Kyrkans kor kom också att byggas om, en ombyggnation som Rydbeck vill datera till 1400-talets första hälft, närmare bestämt innan 1439 (Rydbeck 1935, s. 18). Kyrkan är byggd i tegel och kritsten (Carelli 2007, s. 167).

Utav alla de reoveringar som har skett i kyrkan är troligen koret det mest intressanta att studera. Koret som byggdes strax innan marknaden nedgång är storleksmässigt mycket större än resterande kyrka där det både är bredare och högre än långhuset. Det går dock att se förtagningar i korets västra mur som tyder på att ombyggnaden skulle ha fortsatts och därför skulle troligen även långhuset byggas om till en storlek som är mer skalenlig med koret (Licht 1976, s. 38; fig. 17). Varför detta aldrig kom att fullföljas råder det dock delade meningar om.

Enligt Carelli ska anledningen ha varit att det har skett en ekonomisk nedgång vilket har gjort att de inte har haft råd att fullfölja reoveringen (Carelli 2007, s. 168). Detta ska då kopplas direkt till den nedgång som marknaden hade under 1400-talet. Sten Skansjö menar dock att det ska ha berott på att marknadsaktiviteten förflyttas från Skanör till Falsterbo och därför minskar både ekonomi och befolkning (Skansjö 2000, s. 115). Behovet har därför inte längre funnits för en större kyrka. Slutligen är Ersgårds hypotes att grundmuren ska ha försvagats då den östra stödmuren fick tas bort när triumfbågen togs bort och en krypta byggdes intill den östra delen av långhuset. Därför ska de valt att inte fortsätta arbetet (Ersgård 1988, s. 122).

Jag vill här argumentera för att det är en kombination av alla tre och inte endast en av dem. Om Peter Carellis tolkning om en ekonomisk nedgång hade varit sann men befolkningsökningen fortfarande var närvarande hade det gått att låna pengar från Hansastaterna eller ärkebiskopen då båda dessa hade tjänat på en kyrka där alla i städerna fick plats. Om ekonomin funnits där men behovet av en större kyrka hade försvunnit är det ändå fullt möjligt att expansionen hade fortsatt då det hade varit ett sätt för kyrkan att uppvisa sin makt över städerna med sin stora storlek. Om Ersgårds hypotes stämmer men ekonomi och behov hade funnits hade det troligen gått att stärka muren igen på olika sätt. Detta gör att det troligen varit en blandning av dem där varken ekonomi eller behov funnits och grundmuren försvagades.

Vid utgrävningar av S:t Olof hittades även ett tidigare kapell från 1100-talet. Rester av detta finns vid den nuvarande kyrkans norra långhusmur och påminner i byggnadstekniken om ringmuren som stått kring Absalons borg i Köpenhamn från 1160 (Rosborn 2004, s. 188). Kapellet, byggt av kritsten är ett av de äldsta byggnadsspåren i Skanör och blir ett sätt att kunna se när Skanör växte och befolkningen ökade så pass mycket att det gamla kapellet inte längre räckte till och en ny kyrka behövdes. Vid utgrävningar under 2004 och 2005 hittades även en grav som är daterad till 1000–1100-tal (Salminen & Gustin 2012, s. 6). Om denna är från 1000-talet och inte 1100-talet, eller bara från första halvan av 1100-talet, anser jag detta kan tyda på en ännu äldre kyrka, möjligen av trä. En större bengömma av flertalet individer som lagts i en grop hittades intill den gamla kyrkogårdsmuren från 1300-talet och tros ha flyttats när muren skulle byggas (Salminen & Gustin 2012, s. 7). Därför kan även de möjligen tillhöra en äldre kyrka.

2.3.2 S:ta Gertrud

Den enda fortfarande stående medeltida byggnaden i Falsterbo är, precis som i Skanör, stadskyrkan (fig. 18–19). Denna kyrka står öster om den nuvarande stadsbebyggelsen och är vigd åt S:ta Gertrud. Som tidigare nämnt har staden Falsterbo flyttats på grund av flygsand och därför har kyrkan troligen legat mer centralt under medeltiden. När kyrkan är byggd råder det delade meningar om. Enligt Otto Rydbeck och Göran von Essen är långhuset från 1200-talet men det tidigaste myntet hittat i kyrkan är daterat till 1325–1375 (Ersgård 1988, s. 138f). Ersgård menar att lagret som myntet hittats i kan vara omrört och därför kan myntet egentligen vara från innan kyrkans uppförande och därför anser han att långhuset ska vara från mitten av 1300-talet (Ersgård 1988, s. 139). Jag vill argumentera för att kyrkan bör vara från slutet av 1200-talet eller början av 1300-talet. Då bebyggelsen i staden tycks ha börjat

under 1200-talets mitt betyder det att även en kyrka måste ha behövts. Vidare förekommer Falsterbo på många sätt ha växt fram på liknande sätt som Skanör, om än lite senare och därför är det troligt att kyrka och borg kan ha byggts under ungefär samma period även i Falsterbo. Detta skulle därför sätta oss i slutet av 1200-talet eller början av 1300-talet beroende på om det är den äldsta eller yngsta borgen. Något som dock kan sägas med säkerhet är att den är byggd innan 1385 då den för första gången nämns i skrift (Ersgård 1988, s. 136).

Under 1400-talet tillkom ett tresidigt avslutat kor och under början av 1500-talet byggdes ett västtorn (Carelli 2007, s. 168). Förutom detta har det även funnits ett vapenhus i tegel vid långhusets sydsida och vid korets sydsida har det funnits en sakristia i kritsten (Ersgård 1988, s. 136). Båda dessa revs dock under 1800-talet. Jag noterade även vid mitt besök vid S:ta Gertrud att det syns en igensatt portal på utsidan av långhusets södra vägg som bör ha kunnat tillhöra det gamla vapenhuset (fig. 20). En annan sak jag noterade var att man måste gå ner för en trappa, som jag uppskattar till ca fyra meter hög, för att nå kyrkan. Något som bör tyda på de oerhört stora problemen staden bör ha haft med flygsand.

Något som framträder är att kor, långhus och möjligen även vapenhus är nästan identiska i mått med S:t Olof i Skanör och likaså följer utbyggandet samma tidsförlopp (Ersgård 1988, s. 139f). Den största skillnaden är dock att utbyggandet i Skanör har skett med marknadens nedgång i staden medan vid S:ta Gertrud har det skett i marknadens framväxt i staden. Faktumet att kyrkan har byggts ut just då beror troligen därför på att mer plats har behövts när handelsmännen samlades i Falsterbo istället för Skanör. Detta visar därför hur kyrkans uppförande och utbyggnad går hand i hand med hur stadens betydelse växte.

2.3.3 S:ta Maria

Som tidigare nämnts har en av de viktigaste Hansastäderna varit Lübeck som har haft sin fit i Falsterbo. Inne i denna fit har den tyska kyrkan helgad åt S:ta Maria legat. Den har legat runt 75 meter norr om lägenhetskomplexet Falsterbohus som ligger intill borgen i Falsterbo där både kyrka och kyrkogård även hittades vid en utgrävning 1899. Första gången denna kyrka omnämns i text är 1336 då den även sägs tillhöra just lybeckarna, den räknas även vara den äldsta kyrkan i Falsterbo (Ersgård 1984, s. 15f).

År 1648 skickade Lübeck en byggmästare för att restaurera kyrkan efter de skador den fått av svenskarna under Torstenssonska kriget. Vi vet utifrån den dokumentation som gjordes då att den medeltida kyrkan varit delvis av trä, 20x16 meter och två pelare hög (Jahnke 2016, s. 98). Kyrkan kom att byggas om helt till en stenkyrka som stod färdig 1653, men som revs bara

några få år senare när Sverige gick ut med en lag som gav dem rätten att använda alla utländska byggnader som stenbrott (Jahnke 2016, s. 98). Kyrkan har haft ensamrätt att utföra sista smörjelsen och även varit en gemensam begravningsplats för alla tyska kyrkor i Falsterbo (Ersgård 1984, s. 15f). Vikten av att ha kvar denna kyrka även så sent som under mitten av 1600-talet vittnar om hur betydelsefullt Falsterbo har varit för Hansan.

2.3.4 Rostockerskyrkan

Rostockerkyrkan nämns för första gången 1353 som *Rostockerkyrkogården* och nämns aldrig som en kyrka, dock talar källor om en tysk kyrka som tros ha legat vid ungefär samma plats, strax nordöst om stadskyrkan i Skanör (Ersgård 1984, s. 14). Kyrkogården, som grävdes ut 1966, ska ha legat vid ett område som idag är ett bebyggt villaområde, kallat Lagmanshejdan. Det råder dock delad mening om Rostocker- och tyska kyrkan har varit två olika eller samma kyrkor. Lars Redin, men även Ersgård och Carelli ser dem som två separata kyrkor medan Jahnke anser att de är en och samma (Redin 1976, s. 24f; Ersgård 1984, s. 14; Carelli 2007, s. 168; Jahnke 2016, s. 100). Dietrich Schäfer menar även att den tyska kyrkan ska ha legat på samma plats som Rostockerkyrkan (Ersgård 1984, s. 14). Faktumet att kyrkogården föll ur bruk runt år 1400 betyder att kyrkan kan ha förstörts i branden 1412 (Jahnke 2016, s. 100f). Detta skulle då betyda att den kyrka som ärkebiskopen anföll 1482 måste ha varit en annan och att de är två olika kyrkor (Jahnke 2016, s. 101). Vi har dock ingen information om deras utformning och ingen kyrka eller kapell har hittats vid utgrävningar.

I Redins avhandling om rostockerkyrkogården vid Lagmanshejdan uppmärksammade han de armställningar som de avlidna har begravts med. Av dessa var den äldsta ställningen i en position som liknar någon som sover på rygg med armarna liggandes parallellt intill kroppen, denna position daterades till tidig medeltid (Redin 1976, s. 179). Att det har varit folk begravda på kyrkogården innan marknadens uppsving anser jag är något som kan väcka en diskussion då detta är inom den kyrkogård som senare kom att tillhöra Rostocks fit.

Begravningsplatsen är från kristen tid men möjligen äldre än det tidigare kapellet vid S:t Olof. Platsen har dock använts under hela medeltiden fram till 1400-talet vilket betyder att även när kapellet byggdes har begravningsplatsen vid Lagmanshejdan använts. Jag vill mena att det kan tyda på två kyrkor eller kapell i en annars liten by redan innan marknaden drog igång riktigt. Något en liten by som Skanör troligen inte skulle ha behov av. Det väcker frågan om kyrkogården inte låg intill kyrkan, det vill säga att den aktiva kyrkan har varit kapellet vid S:t Olof medan kyrkogården har legat cirka 300 meter därifrån. Att kyrka och kyrkogård legat på två olika platser är emellertid ovanligt eller inte förekommande under medeltiden och därför

föga troligt. Det faktum att det hittats gravar från 1000-talet och framåt vid S:t Olof borde också räknas in här. Jag anser därför att det finns en möjlighet att marknaden kan ha varit igång tidigare än vad som trots och kyrkogården ska därför ha verkat för köpmän som gått bort i Skanör.

2.3.5 Danska kyrkan

Inte långt norr om den stående fyren i västra delarna av Falsterbo nära de gamla danska fiskelägena har det möjligen under 1880-talet påträffats lämningar efter ett kapell. Kapellet tros vara det som 1352 omnämns i text som *ecclesia Danica* eller danska kyrkan. Jag noterade vid mitt besök av platsen att det har legat precis innanför den tångvall som har ramat staden. Kapellet ska ha varit 14x8 meter (Ersgård 1984, s. 15). På den informationsskylt som idag står på platsen står det att det även ska ha varit franciskanernas kapell men detta bör ha legat vid en annan plats, mer ingående om detta kommer i kap. 2.3.7 *Konvent och andra kyrkor*. Idag finns det inget synligt efter kapellet på platsen som nu är precis intill Flommens golfklubb (fig. 21).

2.3.6 Helgeandshus och S:t Jörgen

Enligt skriftliga källor ska det ha legat ett Helgeandshus med tillhörande kyrka i Falsterbo. Helgeandshuset antas ha legat nordöst om borgen enligt Blomqvists rekonstrueringskarta (fig. 13). Första gången det nämns i skrift är 1343 och sista gången är 1532 (Ersgård 1984, s. 15). Detta gör att vi vet att det har existerat länge och sätter troligen dess koppling till staden Falsterbo och inte till marknaden. Troligen har det försvunnit i samband med reformationen. En annan religiös institution som kan kopplas till vård är det S:t Jörgen som enligt Mejers karta ska ha legat öster om staden Skanör (Ersgård 1984, s. 14; fig. 12). Ett S:t Jörgens hospital fanns för de med spetälska och har i regel alltid legat utanför men i koppling till en stad. Mejers karta är dock den enda informationen vi har om detta i Skanör.

2.3.7 Konvent och andra kyrkor

År 1352 omnämns det franciskankapell i Falsterbo som nämndes i kap. 2.3.5 *Danska kyrkan* och ska ha legat 200 meter norr om Danska kyrkan (Ersgård 1984, s. 15). Kapellet ska då ha legat inne på Danzigs fitområde, precis intill ett större fiskeläge på vad som idag är Flommens golfklubb. Kapellet kan ha påträffats 1930 då det hittades en gråstensmur. Uppgifterna är dock osäkra. Jahnke menar även att Franciskanerna från Halmstad ska ha haft ett kapell i Skanör och finner det troligt att Dominikanerna från Lund även ska ha haft det (Jahnke 2016, s. 101). Det finns även hypoteser om att Dominikanerna, eller svartbröderna som de också kallades, skulle ha haft ett läge ute på Falsterboväng där ett stycke sedan länge kallas

Svartestycket, ett namn som ska hänga samman med svartbröderna. Det skulle även förklara de pilträd samt päronträd som onaturligt växer på vången (Hommerberg 1952, s. 110f).

Mejer har på sin karta även markerat Fynbornas kyrka i sydöstra delen av Skanör (fig. 12). På samma plats är det markerat en gammal kyrkogård på en karta från 1700-talet (fig. 22).

Undersökningar på platsen har dock inte kunnat hitta något spår efter detta. Förutom Fynbornas kyrka är även två tyska kyrkor markerade på Mejers karta, en öster om staden och en söder om den, inga spår av dessa har hittats (fig. 12). Ersgård finner det även troligt att städer som Danzig, Rostock, Stettin och Stralsund ska ha haft egna kyrkor inom sina fiter i Falsterbo. Av dessa är det dock endast en begravningsplats som är markerad på en karta från 1579 inne i Stettins område som är känd (Ersgård 1984, s. 16).

2.4 Kolabacken

Kolabacken ligger på den sydligaste udden av Falsterbohalvön, ungefär 500 meter sydväst om borgen. På denna kulle har Nordens äldsta fyr legat. Fyren byggdes efter att kung Valdemar Sejr, på dominikanernas begäran, i ett brev kungjorde för Lübeck att de fått tillstånd till att bygga fyren. Eftersom detta meddelades till Lübeck antas det vara dominikanerna där som begärt tillståndet. Riktigt när detta skedde är inte säkert men det nämns i en av de äldsta skriftliga källorna om Falsterbo från någon gång mellan 1222–1249. Efterfrågan gjordes för att minska farorna med att färdas till Skanör-Falsterbo då sandreven utanför halvön har fått många skepp att gå på grund. Anledningen till bygget nämns även i brevet. Vid sitt besök i Falsterbo midsommaren 1749 beskrev Carl von Linné lyktan, som den ofta kallats. Han nämner då att den står där så att sjöfarande inte ska stranda på reven och beskriver den som en så kallad vippfyr med en järnkorg som hänger på en stolpe. Denna stolpe bör ha varit en träarm som gått att höja och sänka. Han nämner även att det bränns träkol i fyren (Linné 1884, s. 173; Ersgård 1984, s. 66; Carelli 2007, s. 39; SDHK 297).

Vippfyren togs ur bruk 1796 då en ny fyr byggdes några hundra meter nordväst (Ersgård 1984, s. 66). Det enda spår som talar om fyren idag är kullen som den stått på där det finns en grop på toppen samt svartaktig jord från kolet som brunnit i lyktan (fig. 23). Kolabackens namn kommer av kolet som färgat jorden på kullen (Carelli 2007, s. 39). Även om inte mycket finns kvar från fyren och dess kulle kan den ändå berätta om Skanör-Falsterbos betydelse som städer då det inte bara är utländska besökare som vill bygga fyren utan det är även, som tidigare nämnts, den första som byggdes i Norden.

2.5 Hamn

För städer med internationella marknader har vattenvägen till städerna varit viktiga och många städer har legat intill vattnet eller med närheten till en hamn. Så som hamnstäderna Malmö och Trelleborg eller Lund med sin närhet till Lomma. Huruvida det har funnits en hamn i Skanör-Falsterbo råder det dock delade meningar om (Blomqvist 1950; Hommerberg 1952; Ersgård 1984). Det som går att säga med säkerhet är att städerna inte har någon naturlig hamn.

Ett möjligt läge för en hamn är några hundra meter ut i vattnet söder om Falsterbo kyrka. Det som då ska tyda på en hamn här är några stenanhopningar som hittades på platsen (Hommerberg 1952, s. 110). Vattnet är dock långgrund och Carl von Linné nämner i sina observationer från Skanör-Falsterbo att man kan vada ut en åttondels mil i havet utan att det når en upp till knäna, vilket inte gör det troligt att det ska ha legat en hamn där (Linné 1884, s. 169). Dessutom har reven kring Falsterbohalvön gjort det svårt att navigera där och sannolikheten till att det då skulle ligga en hamn där blir mindre.

Blomqvist lyfter fram möjligheten till en hamn vid Falsterbohus (Blomqvist 1950, s. 173). Denna tes är baserad på de pråmar som hittades vid utgrävningen av borgen 1911. De sex pråmarna är 14–18 meter långa och har vid tillfällena kommit att tolkas som ett underlag för en kaj som bör ha varit borgens privata hamn. Blomqvist menar emellertid att sanden är för rörlig samt att den markhöjning som hade behövts saknas. Det ska heller inte finnas belägg för en hamn där i källorna utan de indikerar istället att sjöfararna ska ha ankrat upp ute till havs på djupare vatten och tagit sig i land med mindre båtar (Blomqvist 1950, s. 174f). Till sist lägger Ersgård fram en tolkning där de ska ha lagt i hamn i Höllviken, som har en naturlig hamn, och tagit sig till marknaderna därifrån (Ersgård 1984, s. 15). Blomqvists tes styrks av Carl von Linné som nämner att de med höga vagnar körde ut varor i vattnet där de sedan fördes över till småbåtar som sedan förde varorna ombord (Linné 1884, s. 169). Utifrån detta faller det sig därför troligast att Blomqvists hypotes och möjligen även Ersgårds ska vara de mest korrekta.

3.0 Diskussion

Genom att jämföra Skanör-Falsterbo med Andréns tolkning av vad som är städer går det att se att de två stämmer in på definitionen. Flera av de tecken på städer som finns verkar dock vara kopplade direkt till marknaden. Jag anser därför att det inte går att prata om Skanör-Falsterbo endast utifrån deras permanenta bebyggelse. Många av de kyrkor och kompanihus som funnits i städerna har varit kopplade till den säsongsmässiga bebyggelsen och befolkningen

har under majoriteten av månaderna varit relativt obetydlig. Däremot har den under marknadsmånaderna påmint om Ystads nutida befolkning, det vill säga runt 30 000 men den kan även ha överskridit detta. Detta berättar om en storlek som är betydligt större än andra danska städer under medeltiden. Samtidigt går det att ifrågasätta om säsongsmässig bebyggelse verkligen kan räknas till en stadsbebyggelse då den inte stått där eller använts året om. Om den säsongsmässiga bebyggelsen räknas bort borde även det kopplat till den också räknas bort. Det betyder att Hansan, S:ta Mariakyrkan, Rostockerkyrkan och allt annat kopplat till marknaden försvinner. Om det görs finns dock bara två mindre byar med stadselement kvar och deras betydelse försvinner helt.

3.1 Marknaden och Hansan

För att förstå städerna och den betydelse som de har haft måste de olika kriterierna för städer som gått igenom i analysen diskuteras. Först har vi marknaden, vi måste här förstå dess framväxt för att förstå betydelsen. Enligt de flesta källor bör marknaden ha växt fram under 1200-talet. Här är det dock en aspekt som måste undersökas nämligen fallet med Halör. Enligt nuvarande hypoteser bör Halörsmarknaden ha legat vid Foteviken i Lilla Hammar. Det enda arkeologiska belägget för detta förefaller emellertid vara en storgård som tolkats som en kungsgård (Rosborn 2004, s. 190). Inget direkt spår av marknaden har hittats. I Skanör hittas, enligt mig, däremot spår som kan tyda på en tidigare aktivitet, det första är Rostockerkyrkogården. Enligt Redin bör de individer som har begravts tidigast vara från en period innan Rostock fick sin fit i Skanör. Samtidigt har även S:t Olofs kyrkogård varit verksam under samma period. Att en liten by skulle ha två verksamma kyrkogårdar under tidigmedeltiden verkar osannolikt. Jag finner det inte heller troligt att Rostock skulle få en fit där lokalbefolkningens begravningsplats skulle varit belägen. Om Halörsmarknaden dock skulle legat i Skanör istället för i Lilla Hammar hade detta kunnat vara en begravningsplats för de köpmän och besökare som gått bort vid marknaden.

En annan faktor som bör undersökas är Skandinavien och Skånes etymologi. Att Skandinavien troligen härstammar från Skåne är idag välkänt men om Skånes etymologi undersöks syns det att det delar betydelse med Skanör (Bjorvand 2011, s. 27f). Skåne i fornnordiska betyder på ett ungefär farlig (halv)ö medan Skanör betyder farlig sand-/grusmark (Falkman 1877, s. 77; Skansjö 2000, s. 7f). Delen med *farlig* har länge trots syfta på specifikt sandreven utanför Falsterbohalvöns kust. Skandinavien har dock nämnts redan av romaren Plinius d.ä. (död år 79 e.Kr.) samt omnämns i Beowulf (Bjorvand 2011, s. 21). Att Skånes och Skandinaviens

namn då ska syfta på den yttersta södra halvön i Skåne anser jag visar att denna plats måste ha haft ett inflytande redan då.

Det finns en möjlighet att det fått sitt namn då många korsat reven på väg mot Foteviken men det går inte att neka att det kan finnas någon koppling som sätter marknaden på en annan plats än den vi trott. Specifikt då slaget vid Foteviken är slaget *vid* marknadsplatsen och inte *på* finns fortfarande närheten till Skanör på andra sidan bukten. Att människor ska ha funnits på andra sidan bukten men inte i Skanör förefaller inte heller troligt då de passerat platsen när de skulle åka till Foteviken. Platsen har därför haft en sådan central placering att den borde varit aktiv innan men att det då är möjligt att det endast varit säsongsmässig bebyggelse med provisoriska byggnadsstrukturer som därför inte lämnat spår. På grund av flygsanden och reven har även topografin kommit att ändras mycket i Skanör och däribland har troligen även kustlinjen ändrats. Därför är det fullt möjligt att spåren kan ha försvunnit om de funnits där. Det kan då ha rört sig om en omstrukturering istället för en omlokalisering.

Om jag däremot utgår från vad vi har belegg för så är det en medeltida marknad från 1200-talet. För en marknad och stad under denna period har Hansans närvaro varit viktig och ses som ett kriterium för en stad. I Skanör-Falsterbo går det att se många tecken på Hansans närvaro, det är fiter, marknadsgator på fiterna, kyrkor, kyrkogårdar, kompanihus och även möjligen fyren. Mycket tyder därför på att Hansan har haft ett stort inflytande i Skanör-Falsterbo och även påverkat det urbana landskapet i stor utsträckning. Det faktum att det ofta var kuststäder som bildades samtidigt som Skanör-Falsterbo bör troligen kunna kopplas till både den internationella handeln men även fisket.

Här syns även Skånemarknaden som en sillmarknad. Lerbottnarna som möjligen kunnat vara symboliska samt det överflödiga fisket och antalet fiskebodas tyder alla på fiskets närvaro för marknaden och städerna. Hur länge fiskebodarna har stått där och likaså Hansans långa närvaro tyder på att dessa städer har varit av stor betydelse då Hansan inte ville lämna städerna även efter sin nedgång. Jag menar att detta bör visa på att Hansan trodde att marknaden kunde komma igång igen och därigenom även lyfta sin status på nytt. Att de verkar ha lagt den betydelsen vid Skanör-Falsterbo borde även det kunna tyda på städernas betydelse som handelsstäder.

Marknadens läge visar även den städernas betydelse som handelsstäder. Då städerna är svåra att ta sig till med endast en landsväg samt många rev som bildar stora risker vid segling blir platsen inte någon som är optimal i form av tillgänglighet. Det faktum att marknaden har varit

så stor visar dock på att människor fortfarande har ansett det värt att ta sig ut till städerna trots svårigheter och faror. En analys av Skanörs lokalisering i landskapet visar vidare hur svårigheter överkoms i förmån för marknaden. Då viken Bakdjupet legat mellan Hovbacken och Skanörs bebyggelse visar det att människor tagit sig ut till det specifika revet för att kunna föra marknaden. Allt detta kan peka på städernas betydelse. Skulle man dock separera på marknaden och städerna hade detta troligen inte kunnat användas för att förstå städernas betydelse då människorna troligen överkommit detta för marknadens skull.

Vidare om marknaden är det inkomster och skatt som bör diskuteras. Av detta är det först vid 1400-talets slut som det går att studera hur inkomstsiffrorna har sett ut. En tullräkenskap från 1494 är en av de få källorna som går att användas för att se uppgifterna för ett år (Ersgård 1988, s. 124). Tullräkenskapen är från en period då marknaden har börjat att avvecklas och därför är inte siffrorna inte lika höga som de varit under högmedeltiden. Den totala inkomsten har legat på 2275 mark varav Falsterbo har stått för ungefär 80% av inkomsterna (Ersgård 1988, s. 124, 142). En stor majoritet av de som betalat skatt kopplat till fiske och fiskförsäljning i städerna har inte varit skrivna i städerna utan kommit från andra städer och länder. Värt att nämna är att det 1367 pantsattes 22 bodar i Falsterbo (Ersgård 1988, s. 126). Detta kan kopplas både till staden samt marknaden och dess storlek. Vidare värt att nämna är att drottning Margareta kunde betala av sina skulder då hon fick tillgång till hela inkomsten från Skånemarknaden från och med 1385 (Losman 1972, s. 1). Den danska kronan hade under de tidigare 15 åren endast disponerat en tredjedel av inkomsten då resterande hade gått till Hansestäderna i skadestånd efter freden vid Stralsund (Losman 1972, s. 30). Hur stora dessa inkomster varit framkommer inte.

Det finns även uppgifter från Lübecks pundtullsböcker från 1398–1400 som talar om marknadens betydelse. Även här är det under en period då marknadens betydelse börjat minska även om Falsterbo fortfarande har setts som betydelsefull. Lübecks medelvärde på införseln från Skanör-Falsterbo 1398–1400 har legat på 36 647 mark. Värdet kan jämföras med den från Malmö som legat på 43 675 mark (Weibull 1966, s. 77). Värdet för Lübecks handel på Skånemarknaden har år 1399 legat på omkring 157 500 mark. Införseln från Skånemarknaden till Lübeck låg samma år på 116 500 mark. Följande år har införselns värde legat på 81 500 mark (Weibull 1966, s. 117f). Viktigt att notera är dock att siffrorna för Skånemarknaden inte endast rör den i Skanör-Falsterbo utan alla Skånemarknader, inklusive den i Malmö. Detta kan ändå tyda på den stora betydelsen som städerna haft som marknadsstäder. För att förstå storleken och betydelsen måste medelvärdet på införseln från

Skanör-Falsterbo 1398–1400 även jämföras med den från Stockholm 1399–1400 som legat på omkring 15 616 mark (Weibull 1966, s. 85). Värdet från Skanör-Falsterbo har därmed varit mer än dubbelt så stort som det från Sveriges största stad. Därigenom kan betydelsen av marknaden tydligt ses i pundtullsböckerna.

3.2 Fisket

Vid fisket är det även viktigt att förstå varför tecken på fiske borde vara viktigt för marknaden. Då medeltidens människor under en stor del av året endast fått äta fisk blev den av oerhörd betydelse. Fisken var därför bland den viktigaste födan inom den medeltida dieten. Fisken var därför något högt eftertraktat och medeltidens människor bör ha lagt stor vikt vid fisket och försäljningen av denna. Städer med mycket fiske bör därför även ha haft en annan betydelse inom den ekonomiska fronten än städer utan fiske.

Betydelsen kan även ses i det stora antalet fiskebodas som funnits i städerna. Bodarna kan visa städernas betydelse då de visar hur stor marknaden varit. Då bodarna har använts vid marknaden och varit lokaliserade på marknadsområdena kan de därför visa marknadens storlek. Även lerbottnarna vittnar om betydelsen då fisket måste ha ökat städernas betydelse och leran för lerbottnarna har blivit importerad till städerna visar detta lerbottnarnas betydelse och därigenom även fiskets och städernas.

3.3 Kyrklig närvaro

Fisken och dess koppling till kyrkan leder oss även in på nästa aspekt för att förstå städernas betydelse utifrån deras urbana landskap, nämligen kyrkorna i sig. Då ett tecken på en stad är specifikt kyrkor blir den kyrkliga närvaron viktig. Här ser vi bland annat konvents närvaro. Konvent har levt på allmosor och därför har folk som kunnat skänka pengar till dem varit viktiga. Konvent har därför i regel alltid legat i städer och det faktum att flera konvent varit närvarande i Skanör-Falsterbo bör betyda att de uppfattade Skanör-Falsterbos betydande roll. Även Helgeandshus och S:t Jörgen kopplas oftast till städer och därför blir deras existens ett annat tecken på städernas betydelse. Hur stadskyrkorna ser ut visar även de städernas betydelse. Att dåtidens befolkning känt ett behov av att bygga en större stenkyrka i Skanör och sedan även expandera den stort visar på att det funnits många människor där som behövt kunna besöka kyrkan. Att expansionen ändå aldrig fullfördes visar dock att stadens betydelse av någon anledning försvann eller minskade radikalt.

Kyrkolandskapet blir här även intressant då det inte går att säga hur många kyrkor som funnits. Det går inte att veta om Mejers karta är korrekt eftersom flera av de kyrkor han har med inte har hittats arkeologiskt. Här måste vi dock räkna in den säsongsmässiga

bebyggelsen. Jag vill mena att om köpmännen har använt sig av provisoriska skjul är det inte heller omöjligt att några av dessa skulle kunna ha varit kyrkor. Kyrkoskjulen eller altarna måste i så fall även blivit invigda av biskopen för att kunna verka som kyrkor. Vi vet även att Lübeck fortfarande varit närvarande i Falsterbo under 1600-talets mitt. Det är då inte omöjligt att om någon stad har haft en fit i Skanör men inte i Falsterbo kan de lämnat Skanör runt samma period som Lübeck lämnade Falsterbo. Några av de kyrkorna som finns med på Mejers karta kan möjligen ha varit en provisorisk kyrka. Detta kan då även sätta Rostockerkyrkan och tyska kyrkan i nordöstra Skanör som sådana då det heller aldrig hittats en faktisk byggnad där.

Här måste vi dock ställa oss frågan om vad en kyrka är. Idag ser vi en kyrka som en stor byggnad, här i Skåne oftast av sten eller tegel. Jag tänker mig en byggnad ägnad åt bön och tro som innehåller ett altare, ett kor och ett långhus men även gärna ett vapenhus och ett torn samt möjligen även en sakristia. Frågan är dock om alla dessa delar verkligen behövs för en kyrka. Ibland har till exempel vissa slott haft privata kapell, dessa har då varit rum utsedda för bön med ett altare i. Då finns en möjlighet att ett provisoriskt skjul med ett altare kan ha verkat som kyrka om de blivit invigda av biskopen. Enligt fenomenologisk och social teori hade det i så fall varit den mänskliga handlingen inne i strukturen som hade varit viktig där personer fortfarande kan gå in och be samt en präst kan fortfarande hålla predikan. Det hade därför fortfarande kunnat verka som en kyrka genom upplevelsen. Då strukturen i fråga är provisorisk behöver denna inte heller ha lämnat spår efter sig. Detta kan ändra kyrkolandskapet stort. Då det har funnits åtminstone 24 fiter i Skanör-Falsterbo går det inte heller att utesluta att alla dessa har haft kyrkor, om än provisoriska.

3.4 Kunglig närvaro

Något annat där fenomenologin och socialstrukturalismen kan visa städernas betydelse utifrån människors agerande är borgarna eftersom båda borgarna flera gånger har använts både militärt och politiskt. Agerandet har skett både genom erövring, förstörelse och genom att hålla hov där. Borgarna har även verkat som kungens fogde och det går att se att människor bör ha lagt en betydelse i borgarna. Det faktum att marknadens administrativa del har skett från borgarna och både regenter och Hansan aktivt försökt kontrollera dem visar att de har haft betydelse för marknaden samt att marknaden i sig har varit betydelsefull. Förutom det har regenter som erövat borgarna även därigenom sett sig som härskare över Skåne. Detta visar att människor med makt under medeltiden har sett makthavande över Skanör-Falsterbo och

deras marknad som att ha makten över hela provinsen. Borgarna kan därigenom ge en direkt förståelse för den betydelse dåtidens människor bör ha gett de två handelsstäderna.

Förutom borgarna har den kungliga närvaron även visat sig i form av privilegier och besök. Det är därför inte endast genom borgarna som närvaron har visat sig. Den kungliga närvaron blir därför ännu tydligare, något som vidare visar städernas betydelse. Här visar fenomenologin vidare att den sittande monarken har lagt en betydelse vid städerna där hen har delat ut privilegier av olika typer till Hansastäder och köpmän samt då regenterna vid flera tillfällen besökt och vistats i städerna.

3.5 Hamnen

Utifrån hamnen går det inte att se någon större betydelse då det ej är säkert att denna har existerat. Pråmarna som hittades vid Falsterbohus blir här värda att diskutera då dessa är äldre än den stående borgen och bör ha använts innan de blev lagda i marken. Då dessa anses kunna tyda på en hamn samt då skriftliga källor säger att mindre båtar använts för att ha fört varor ut till skeppen bör pråmarna kunna vara ett tecken på detta. Det visar hur människor har anpassat sig till topografin för att fortfarande kunna använda platsen och föra fisket och handeln där.

3.6 Hur har städerna upplevts?

För att förstå hur städerna upplevts och hur fenomenologin och sociala och spatial teorin kan svara på detta kan en rekonstruering vara av hjälp. Vi tar oss tillbaka till medeltiden, ca 1275. Det är en dag i april. I städerna är det endast några få borgare och bönder. De ägnar sig åt jordbruk och fiske. Marknadsplatsen står tom och stora delar av städerna är övergivna. Om det inte vore för kompanihusen, bodarna och de utländska kyrkorna som finns i städerna hade de sett ut som vilka bondbyar som helst. Fem månader senare är det september och marknaden står i full gång. Tiotusentals människor från hela norra Europa rör sig på de annars ödsliga gatorna. Klockorna ringer i S:ta Mariakyrkan och danska kungen är på besök. Här är fullt med ljud, allt från människor som dricker och pratar till köpmännen som försöker få sina produkter sålda. Människor från alla samhällsklasser rör sig i städerna, allt från tiggare till krigare. Bröderna från konventen går runt och ber om allmosor och hästar travar genom städerna med vagnar fyllda av varor som ska lastas på pråmar. Inget är sig likt jämfört med fem månader tidigare och om en månad kommer allt liv försvinna men den inhemska befolkningen vet att nästa år kommer allt igen.

Som jag tidigare nämnt är det mycket av det som visar betydelsen av städerna som kopplas till marknaden. Hansan hade inte funnits där utan den, flera av kyrkorna hade saknats, majoriteten av människorna hade saknats och överlag hade städerna inte funnits utan

marknaden. Även bland borgarna går det att se hur viktig marknaden är för att förstå städernas betydelse då båda borgarna har legat i närhet till marknaden. Skanörs borg har legat strax norr om kyrkan med utblick över marknadsområdet på Hovbacken och Falsterbohus har legat utanför den permanenta stadsbebyggelsen, strax intill Lübecks fit (fig. 4). Det faller sig därför att städerna inte kan studeras utan marknaden och det blir därigenom viktigt att studera dem tillsammans. Eftersom städerna fortfarande är handelsstäder blir det naturligt att marknaden har varit den centrala punkten för städernas betydelse.

Det är här även viktigt att ha i åtanke att det är människan som upplever betydelsen av platser. Det är de som använder platserna och upplever rummet. Därigenom blir det även de som sätter betydelsen en plats har. Det blir därför även svårt för oss idag att kunna säga hur betydelsen av städerna och dess urbana landskap har uppvisats men genom att studera människors beteende och hur de använt platserna kan vi bilda oss en någorlunda uppfattning. Det som verkar ha visat städernas betydelse har därigenom främst varit Hansan och borgarna på grund av det kyrkolandskap och den marknadsplats som växt fram tillsammans med Hansan samt det politiska maktspillet som borgarna har tagit del i. Därutöver blir även kyrkorna viktiga då det stora antalet borde kunna visa den teologiska närvaron samt hur vissa av kyrkobyggnaderna, så som S:t Jörgen och Helgeandshus ofta kopplas till städer. Idag är det endast borgruinerna, kyrkorna, Kolabacken och groparna efter fiskebodarna som vi kan se av de betydelsefulla platserna.

Huruvida Halörsmarknaden legat i Lilla Hammar eller Skanör blir också viktigt. Detta skulle då sätta Skanör i en kontinuitet som möjligen kan vara från förkristen tid. Då vi vet att Halörsmarknaden var aktiv under Harald Blåtands tid och då redan var en av de största i Norden är det fullt möjligt att den funnits innan Danmark kristnades. Denna kontinuitet skulle betyda att marknaden funnits från järnålder och genom hela medeltiden. Marknadens betydelse skulle då kunna öka och tillsammans med det även städernas. Då de städer vi ser idag främst är städer som haft stor betydelse från deras grundande, så som Malmö eller Lund, visar det även på hur viktig kontinuiteten är, speciellt då Malmö och Lund än idag är två av de viktigaste städerna i Skåne.

4.0 Slutsats

Den konkreta betydelsen av städerna blir svår att bestämma men det är tydligt att städerna varit viktiga. Genom att studera landskapet på Falsterbonäset har det gått att förstå både städernas historia samt behovet makthavare har haft för att visa upp sin makt i just de två

städerna. Det går att se att marknaden har varit aktiv i åtminstone 200–300 år, främst under hög- och senmedeltiden. Jag vill dock mena att den kan ha varit aktiv sedan vikingatiden. Åldern sätter då marknaden i en lång kontinuitet vilket ökar städernas betydelse som marknadsstäder då det visar att städernas marknad har varit en som människor velat återkomma till. Avvecklingen har pågått från 1400-talet till mitten av 1650-talet.

Det är idag inte mycket som är synligt av de medeltida städerna men det som fortfarande finns kvar är de båda stadskyrkorna. Förutom det syns fortfarande ruinerna efter borgarna samt gropar från fiskebodarna ute på Hovbacken och Kolabacken med den svartaktiga jorden efter fyren i Falsterbo. Därutöver är inget synligt ovan jord. Merparten av det som kan tala om städernas betydelse finns därför idag antingen under jord eller har det försvunnit utan att lämna några större spår efter sig. De kartor och beskrivningar av platserna som finns blir därför viktiga för att vi ska kunna förstå oss på platserna.

Det går tydligt att se städernas betydelse utifrån borgarna och hur de använts. Det politiska maktspel som utövats där visar att städerna har varit viktiga för maktutövare från flera olika länder. Det i sig visar den betydelse som människorna har givit städerna. Att borgarna i båda städerna byggdes innan det går att se en riktig urbanisering och även precis i början av den marknad vi känner till visar att betydelsen växte fram snabbare än städerna gjorde och platsernas betydelse blir därför tydligare.

Kyrkolandskapet är en annan faktor som visar hur betydelsefulla städerna har varit. Det visar inte bara hur kyrkan valt att visa upp sin makt där men även att många andra städer valt att ha sina kyrkor där och därför sett städerna som en plats de tänkt stanna på. Kyrkolandskapet visar även upp specifika kyrkobyggnader som i regel alltid är knutna till städer och ofta specifikt till städer med större vikt, så som S:t Jörgen. Större och rikare städer hade även fler konvent och det faktum att flera konvent varit närvarande i städerna visar därför även deras betydelse. Kyrkan har även kunnat visa upp sin betydelse i det faktum att fisken, som enligt kyrkan var det enda animaliska som fick ätas under fastan, varit den viktigaste faktorn i marknadens framväxt.

Fyren på Kolabacken är ett direkt spår av Hansans närvaro i städerna men även till den betydelsen städerna har haft som resulterade i Nordens äldsta fyr. Den möjliga hamnen kan dock inte säga oss mycket mer än att människor aktivt försökt hitta vägar till att kunna föra handeln på halvön vilket visar viljan köpmän haft att kunna ta sig dit.

Störst betydelse syns dock genom marknaden. Eftersom Skanör-Falsterbo varit marknadsstäder är det marknaden som har legat till grund för dem. Hansans långvariga närvaro tillsammans med dennes långa kontinuitet visar hur den varit viktig under hela medeltiden. Därutöver visar även lägena som varit svåra att ta sig till hur människor valt att överkomma detta för att kunna utföra handeln. Även borgarna som alltid legat i någon form av koppling till marknaden visar hur betydelsefull denna varit.

Det finns därför mycket som tyder på den betydelsen städerna har haft om den urbana miljön undersöks men även om det går att skriva ner allt som funnits och säga att det tyder på en stad måste platserna och aktiviteterna som utförts där undersökas mer grundligt. Först när vad som faktiskt har skett och var händelserna har skett undersöks går det att se vilken betydelse som bör ha givits till platserna av dåtidens befolkning. Spåren som syns i landskapet idag må vara få men om de undersöks tillsammans med vad som skett där historiskt kan de ensamma berätta en stor del av betydelsen som städerna har haft. Även om det andra behövs för att verkligen visa att städerna har varit två av de viktigaste i medeltida Danmark.

5.0 Sammanfattning

Skanör-Falsterbo är två städer som vuxit fram under 1200- och 1300-tal tillsammans med Skånemarknaden. Det är flera faktorer som visar på när städerna blev städer men det är främst tecken på feodal, kyrklig och hanseatisk närvaro som visar att de blivit städer. Urbaniteten i sig har under den största delen av året knappt varit synlig utan de har främst liknat bondbyar med stadselement. Skanör var den största av de två och var den som var viktigast under de första århundradena av marknaden, därefter tog Falsterbo över. Falsterbo har emellertid kommit att flytta från ett läge längre österut på grund av problem med flygsand.

Skånemarknaden var den marknad som hölls i städerna fram till 1500-talets mitt och var en viktig marknad för Danmarks ekonomi. På grund av denna marknad kom Hansan att ha en tydlig närvaro i städerna där de bebyggde sina fiter. Deras närvaro syns även rent politiskt i form av krigsföring och maktutövning. Hansan stannade kvar i städerna fram till 1600-talets mitt. De flesta tecknen på fisket som skedde där är idag borta men det har hittats lergropar som vittnar om hur fisken har hanterats och rensats och än idag går gropar efter fiskebodas att se ute på Hovbackens ängar.

Borgarna som har funnits i staden står ännu kvar på sina platser om än i ruiner men de blir ändå tecken på den betydelse städerna har haft. Även om Skanörs borg vid tillfällena har blivit erövrade har Falsterbohus varit inblandat i en större politisk maktkamp. Borgen har flera

gångar blivit erövrade, drottning Margareta har hållit hov där och fredsförhandlingar har skett på platsen. Utifrån det maktspel som har skett går det även att se att om någon hade Skanör-Falsterbo ansågs de även ha kontroll över hela Skåne.

De båda stadskyrkorna står också kvar även om de blivit ombyggda vid flera tillfällen. Därutöver har det troligen funnits åtminstone ytterligare nio kyrkor med möjlighet till ännu fler. De olika Hansastäderna har haft sina egna kyrkor, olika konvent har varit närvarande och det bör ha funnits både ett Helgeandshus samt ett S:t Jörgen. Detta blir därför ett direkt tecken på städernas betydelse på grund av vikten av en teologisk närvaro. Det råder dock osäkerhet om hur många kyrkor som funnits, varför Skanör kyrkas utbyggnation aldrig slutfördes samt kring om Tyska kyrkan och Rostockerkyrkan i Skanör har varit två olika kyrkor eller ej.

Fyren på Kolabacken byggdes efter önskemål från dominikanerna i Lübeck och finns inte kvar idag men spåren är fortfarande synliga. Idag syns den mest i spår av svartaktig jord och en grop högst uppe på kullen men som första fyren i Norden berättar platsen än om städernas betydelse. Då det inte är säkert att någon hamn funnits kan den inte säga mer än att människorna i städerna aktivt försökt hitta sätt att föra varor in till land utifrån de förutsättningar som fanns i städerna.

För att kunna studera städerna måste både den permanenta och säsongsmässiga bebyggelsen analyseras och det går då att se att de tydligaste tecknen på städerna är borgarna, kyrkorna och marknaden. När marknaden växt fram är dock inte säkerhet utan det finns det som tyder på att den vikingatida marknaden Halörsmarknaden skulle ha legat i Skanör och inte i Lilla Hammar. Tesen bygger bland annat på två aktiva kyrkogårdar innan Skånemarknadens framväxt. Något som skulle öka städernas kontinuitet och visa en annan betydelse.

Betydelsen städerna har haft går dock inte att studera endast utifrån bebyggelsen utan den aktivitet som utförts på platserna måste undersökas för att få fram information om hur dåtidens befolkning valt att lägga betydelse vid städerna. Endast genom att undersöka dessa aktiviteter går det att se hur människor använt platserna för att uppvisa makt och det går därigenom även att se de sociala strukturer och fenomen som legat till grund för hur städerna kom att upplevas.

Slutsatsen blir att det går att se att den betydelsen städerna har haft i det urbana landskapet utifrån hur det urbana rummet har utnyttjats och bebyggt i form av kyrkor, borgar, fiter och marknadsområden. Men endast genom att faktiskt studera vad som skett där kommer en mer korrekt betydelse fram. De tecken som fortfarande går att se av detta i landskapet idag är dock

inte många utan endast borgruiner, gropar efter fiskebodar, Kolabacken och stadskyrkorna är idag ännu synliga.

6.0 Referenser

6.1 Publicerade referenser

Andersson, I. 1947. *Skånes historia [1] Till Saxo och Skånelagen*. Stockholm: Norstedt.

Andersson, K. & Hildebrand, A. 1988. *Byggnadsarkeologisk undersökning. Det murade huset*. 2:a upplagan. Riksantikvarieämbetet. Stockholm: Informationsenheten, Riksantikvarieämbetet.

Andrén, A. 1985. *Den urbana scenen: Städer och samhälle i det medeltida Danmark*. Acta archaeologica Lundensia 13. Lund: Lunds universitet.

Axrud, H. 2015. *Lerbottnar – En granskning av fem tolkningar*. Lund: Lunds universitet.

Bjorvand, H. 2011. Skåne – et øyrike?. *Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning* 99.2011. Uppsala: Institutionen för nordiska språk. 21–31.

Blomqvist, R. 1950. Falsterbohus. *Kulturen - en årsbok*. Falsterbo Naturskydds- och fornminnesförening. Lund: Kulturen. 142–181.

Carelli, P. 2007. *Det medeltida Skåne: en arkeologisk guidebok*. Stockholm: Historiska media.

Eriksdotter, G. 2005. *Bakom fasaderna: byggnadsarkeologiska sätt att fånga tid, rum och bruk*. Lund studies in medieval archaeology 36. Lund: Lunds universitet.

Eriksson, H. S. 1980. *Skånemarkedet*. Højbjerg: Wormianum.

Ersgård, L. 1978. Det medeltida Falsterbo: aktuella problem och undersökningar. *Ale*. 1978:4. Lund. 1-22.

Ersgård, L. 1984. *Skanör - Falsterbo*. Rapport Medeltidsstaden 53. Stockholm: Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer.

Ersgård, L. 1988. "Vår marknad i Skåne": bebyggelse, handel och urbanisering i Skanör och Falsterbo under medeltiden. Lund studies in medieval archaeology 4. Lund: Lunds universitet.

Falkman, A. 1877. *Ortnamnen i Skåne: etymologiska försök*. Lund.

- Hommerberg, C. 1952. Falsterbobåtens miljö. *Sjöhistorisk årsbok*. Stockholm: Föreningen Sveriges sjöfartsmuseum i Stockholm. 105–114.
- Jahnke, C. 2016. A church landscape that disappeared – Hanseatic merchants, churches and Scanian fairs. *Mellan slott och slagg – Vänbok till Anders Ödman*. (Red.) Gustin, I., Hansson, M., Roslund, M., Wienberg, J. Lund studies in historical archaeology 17. Lund: Institutionen för arkeologi och antikens historia. 97–103.
- Johannesson, G. 1971. *Skånes historia*. Stockholm: Bonnier.
- Larsson, S (red.). 2006. *Nya stadsarkeologiska horisonter*. 1:a upplagan. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Licht, K. de F. 1976. Øresundsmotiver. *Nationalmuseets Arbejdsmark 1976*. Köpenhamn. 33–40.
- Linné, C. von. 1884. *Carl Linnaei skånska resa: på höga öfverhetens befallning förrättad år 1749: med rön och anmärkningar uti oeconomien, naturalier, antiqviteter, seder, lefnads-sätt: med tilhörige figurer*. 2:a upplagan. Boksamling 1. Lund.
- Losman, B. 1972. Drottning Margaretas ekonomi och donationspolitik. *Scandia* Vol. 38 Nr 1. Lund. 26-58.
- Olsen, B. 2003. *Från ting till text: teoretiska perspektiv i arkeologisk forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Redin, L. 1976. *Lagmanshejdan: ett gravfält som spegling av sociala strukturer i Skanör*. Acta archaeologica Lundensia 10. Lund: Lunds universitet.
- Rosborn, S. 2004. *Den skånska historien Vikingarna*. Höllviken: Fotevikens museum.
- Rydbeck, O. 1935. *Den medeltida borgen i Skanör: historik, undersökningar och fynd*. Acta Regiae Societatis humaniorum litterarum Lundensis 20. Lund: Gleerup.
- Salminen, L., Gustin, I. 2012. *Rapport 2012:3. Skanörs kyrka och kyrkogård, Skanör med Falsterbo socken, Vellinge kommun. Arkeologiska förundersökningar 2004 och 2005*. Malmö.
- Skansjö, S. 2000. *Skånes historia*. Ny utgåva. Lund: Historiska media.
- Tilley, C. 1994. *A phenomenology of landscape: places, paths, and monuments*. Explorations in anthropology. Oxford: Berg.

Wallgren, K. 2007. *Den medeltida stadshamnen – Om strandområdets topografi och funktion i tre Öresundsstäder*. Lund: Lunds universitet.

Weibull, C. 1966. Lübecks sjöfart och handel på de nordiska rikena 1368 och 1398–1400: Studier i Lübecks pundtullböcker. *Scandia*. Lund.

6.2 Privat kommunikation

Ersgård, L.; Affilierad forskare vid Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet. E-mail. November 2021.

6.3 Webpreferenser

Fornsök. 2019. *RAÄ-nummer: Falsterbo 15:1*. Riksantikvarieämbetet.

<https://app.raa.se/open/fornsok/lamning/2db1bb65-dd69-4481-8a18-08621f45536a> hämtad: 2021-11-21.

National encyklopedin (NE). U.åa. *Fenomenologi*.

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/fenomenologi> hämtad: 2021-11-20.

National encyklopedin (NE). U.åb. *Hansan*.

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/hansan> hämtad: 2021-11-18.

SDHK-nr: 297. Riksarkivet.

https://sok.riksarkivet.se/sdhk?EndastDigitaliserat=false&Innehall=Falsterbo&TrycktUtgava=true&TrycktRegest=true&Brevtext=true&Extratext=true&Sigill=true&Original=true&MedeltidaAvskrifter=true&MedeltidaRegest=true&EftermedeltidaAvskrifter=true&EftermedeltidaRegest=true&AvanceradSok=False&page=2&postid=sdhk_297&tab=post#tab hämtad: 2021-11-04.

SDHK-nr: 40827. Riksarkivet.

https://sok.riksarkivet.se/sdhk?EndastDigitaliserat=false&Innehall=Skan%c3%b6r&TrycktUtgava=true&TrycktRegest=true&Brevtext=true&Extratext=true&Sigill=true&Original=true&MedeltidaAvskrifter=true&MedeltidaRegest=true&EftermedeltidaAvskrifter=true&EftermedeltidaRegest=true&AvanceradSok=False&page=1&postid=sdhk_40827&tab=post#tab hämtad: 2021-12-05.

Sveriges Geologiska Undersökning (SGU). 2021. *Jordarter 1:25000–1:100000*.

<https://apps.sgu.se/kartvisare/kartvisare-jordarter-25-100.html> hämtad: 2021-11-21.

6.4 Illustrationer

Figur 1. Skånska rekognosceringskartan. Topografiska kåren. 1812/15. Hämtad: Riksarkivet.

Figur 2. Plats för utgrävning i Falsterbo 1970-talet. Fotograf: Freja Hellmuth. Oktober 2021.

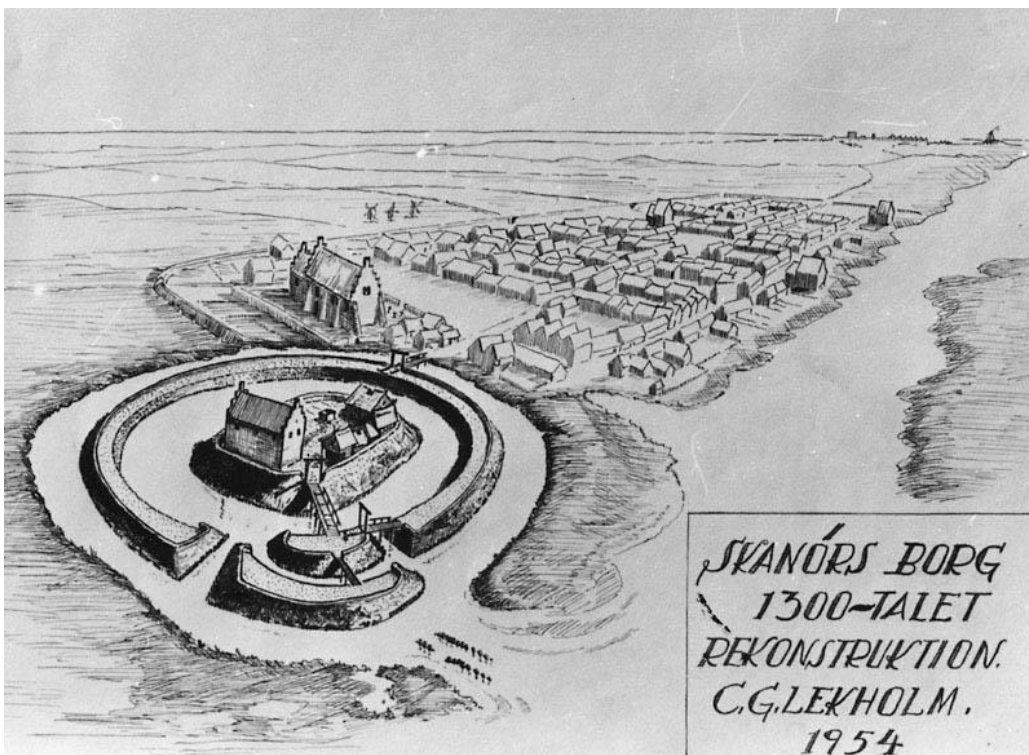
Figur 3. Plats för utgrävning i Falsterbo 2021. Fotograf: Freja Hellmuth. Oktober 2021.

Figur 4. Fotografi taget från Hovbacken mot Skanörs kyrka och borg. Fotograf: Freja Hellmuth. Oktober 2021.

Figur 5. Bild över Hovbacken med gropar från fiskebodan. Fotograf: Freja Hellmuth. Mars 2021.

Figur 6. Rekonstruktion av Skanörs borg under 1300-talet av C.G. Lekholm 1954. Ägare: Trelleborgs museum.

Figur 7. Negativ av Skanörs borg. Taget från sydöst. Fotograf: Trelleborgs museum. u.å.

Figur 8. Skanörs borg taget från sydväst. Fotograf: Freja Hellmuth. Mars 2021.

Figur 9. Del av ruin från Skanörs borg. Fotograf: Freja Hellmuth. Oktober 2021.

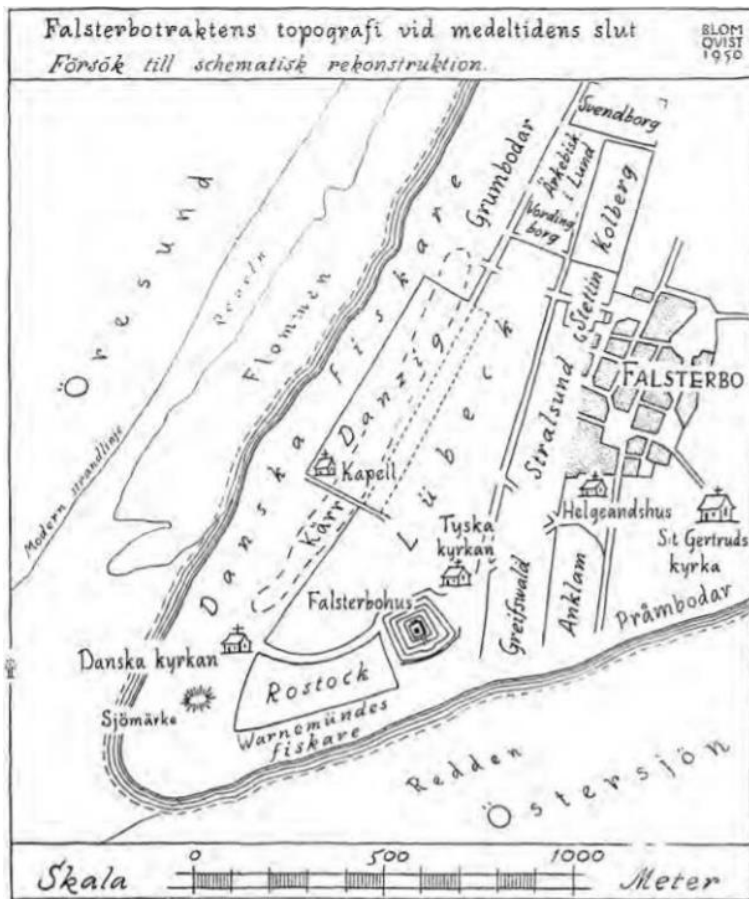
Figur 10. Falsterbohus med hotellet vid samma namn i bakgrunden taget från väst. Fotograf: Okänd. 1940. Ägare: Armémuseum.

Figur 11. Falsterbohus taget från nordväst. Fotograf: Freja Hellmuth. Mars 2021.

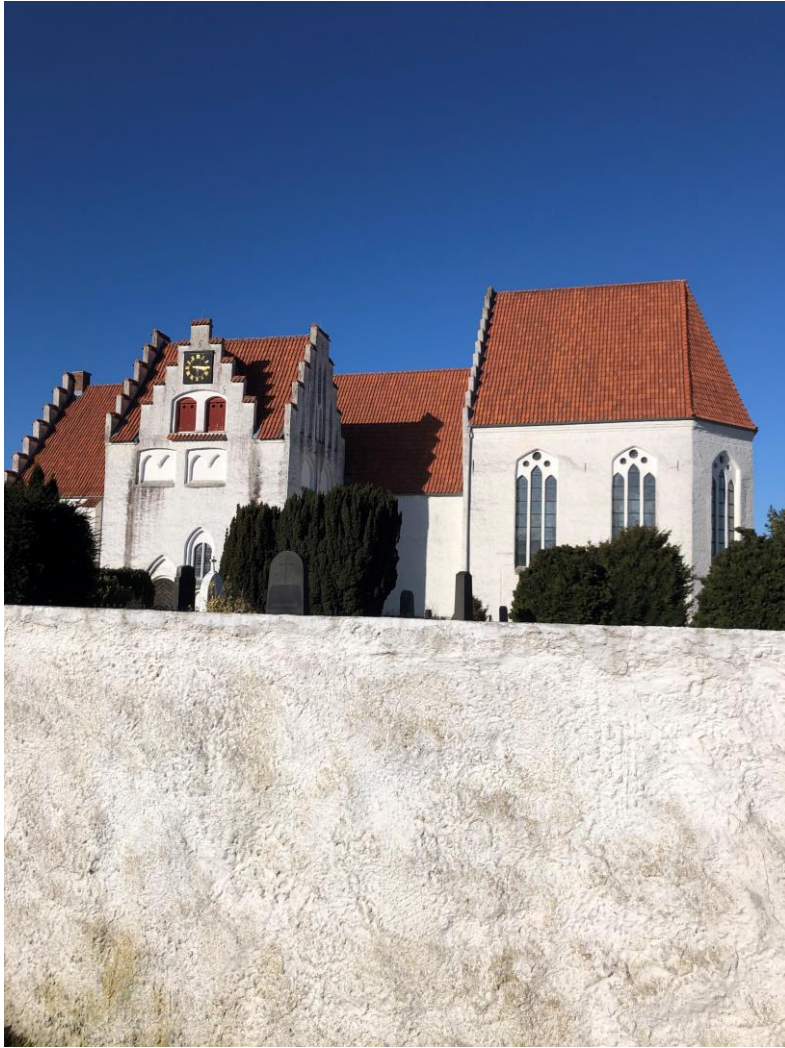
Figur 12. Johannes Mejers karta över Skanör. 1650-talet. Hämtad: Ersgård 1984, s. 11.

Figur 13. Rekonstrueringskarta över Falsterbo av Ragnar Blomqvist 1950. Hämtad: Kulturens årsbok 1950, s. 145.

Figur 14. Blyertsskiss av Skanörs kyrka. Av: Ferdinand Boberg. 1921. Ägare: Nordiska museet.

Figur 15. Skanörs kyrka taget från sydöst. Fotograf: Freja Hellmuth. Mars 2021.

Figur 16. Fotografi över Skanörs borg (vänster) och Skanörs kyrka (höger) taget från väst. Fotograf: Freja Hellmuth. Oktober 2021.

Figur 17. Förtagningar i Skanörs kyrkas kor. Fotograf: Freja Hellmuth. Oktober 2021.

Figur 18. Bild över Falsterbos kyrka. Tagen från väst vid ungefärligt läge för 2021:s utgrävningar. Fotograf: Hugo Hallgren. September 1908. Ägare: Bohusläns museum.

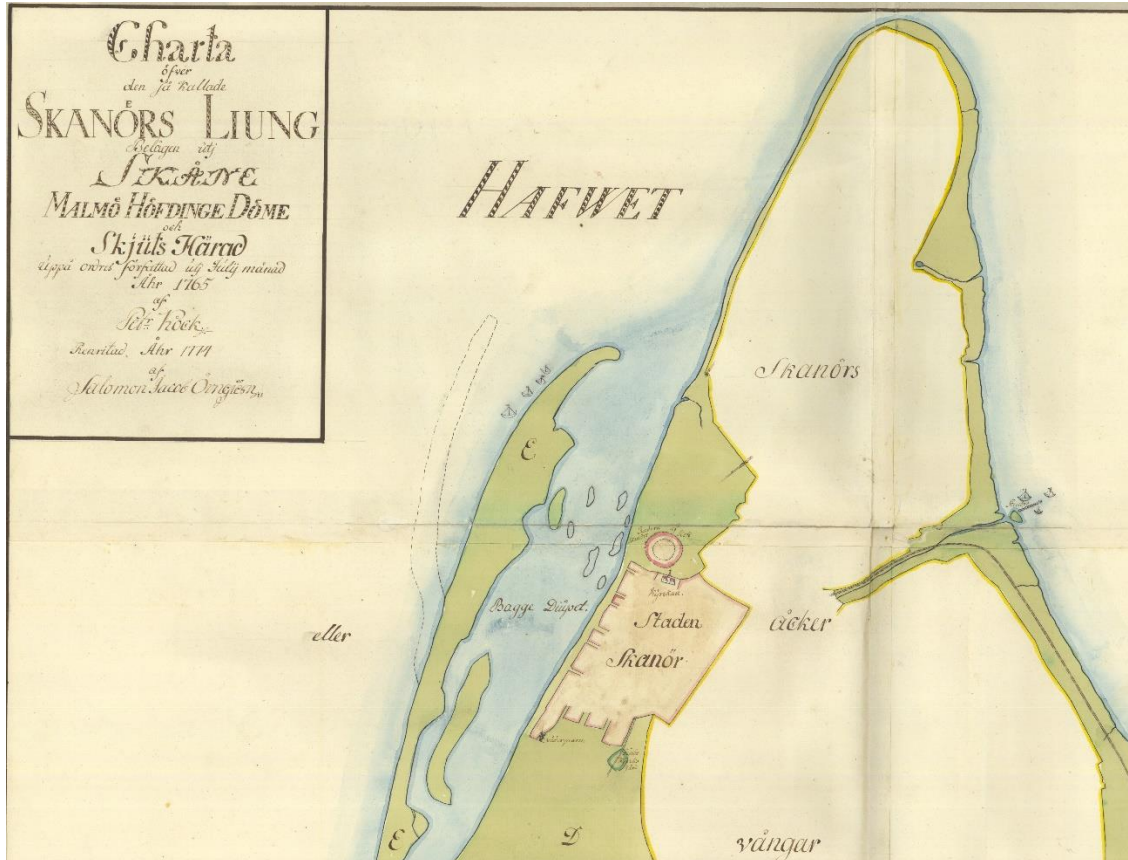
Figur 19. Falsterbos kyrka tagen från nordväst. Fotograf: Freja Hellmuth. Oktober 2021.

Figur 20. Igensatt portal på Falsterbos kyrkas södra långhusvägg. Fotograf: Freja Hellmuth. Oktober 2021.

Figur 21. Läge där Danska kyrkan har stått i Falsterbo. Fotograf: Freja Hellmuth. Oktober 2021.

Figur 22. Utsnitt från karta över Skanör-Falsterbo från år 1765. Lantmäteristyrelsens arkiv. Hämtad: Lantmäteriet.

Figur 23. Kolabacken med grop och svartaktig jord. Fotograf: Freja Hellmuth. Mars 2021.